
Presenting an Educational Model Based on Educational Dimensions and Components in the View of Haj Qassem Soleimani with the Aim of Strengthening the Training Program in Secondary School

Mozghan Sharifzadeh^{1*}

Vida Andishmand^{1**}

Article Info

Article Type:

Research Article

Keywords:

Haj Qasim Soleimani,
Educational School,
Training Course,
Secondary Level,
Educational School.

Submitted: 13 November 2023

Revised: 26 January 2024

Accepted: 17 April 2024

Published: 10 September 2024

ABSTRACT

Educating the students and children of this land is a serious task that the great leader of the revolution has put on our shoulders in order to raise the next generation of protectors and supporters of the Islamic Revolution in the society. This research presents an educational model based on training dimensions and components in the perspective of Haj Qasim Soleimani with the aim of strengthening the educational program in secondary school. This research is of a qualitative type and was conducted in a qualitative manner in the form of interpretive paradigm. The statistical population and the sample of this research were all the lectures of Haj Qassem Soleimani, which amounted to 22 lectures, and the data collection was done in a library and documents manner. Also, data analysis was done using thematic analysis method. After analyzing the data and extracting the desired themes, 203 basic themes were extracted and 18 organized themes were extracted by categorizing and analyzing the themes, and finally 5 comprehensive themes were obtained, which were presented according to the dimensions and components of the Haj Qassem Soleimani school as a model.

Cite This Article: Sharifzadeh, M., & Andishmand, V. (2024). Presenting an educational model based on educational dimensions and components in the view of Haj Qassem Soleimani with the aim of strengthening the training program in secondary school. *Journal of Haj Qassem Soleimani School*, 1(1), 13-38 [In Persian].

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: [10.22103/mhq.2024.22509.1003](https://doi.org/10.22103/mhq.2024.22509.1003)

©The Author(s)

---

* **Corresponding Author**, Ph.D. Candidate in Educational Management, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman Iran.

Email: mozhgansharifzadeh123@gmail.com

** Assistant Professor of Educational Sciences and Psychology, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran.

Email: vidaandishmand@gmail.com

ارائه یک الگوی پرورشی بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه

مژگان شریف‌زاده*

ویدا اندیشمند**

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

کلیدواژه‌ها:

حاج قاسم سلیمانی،

مکتب درسی،

درس پرورشی،

مقطع متوسطه،

مکتب تربیتی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱/۲۹

تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۶/۲۰

تربیت دانش آموزان و فرزندان این سرزمین وظیفه خطیری است که رهبر بزرگ انقلاب بر دوش ما قرار داده است تا نسل بعدی حافظان و پشتیبانان انقلاب اسلامی را در جامعه پرورش دهیم. در این راستا برنامه پرورشی در مدارس می‌تواند به عنوان یک اهرم جهت پرورش و تربیت جنبه‌های اخلاقی، اسلامی و معنوی دانش آموزان مورد استفاده قرار گیرد. یکی از مهم‌ترین استراتژی‌ها استفاده از یک الگو بومی و ملی است که به مثابه یک قهرمان باشد. سردار شهید قاسم سلیمانی که نه تنها یک رزمنده، جنگجو، فرمانده و یک مدیر بود بلکه یک قهرمان فراملی است که مکتب و فکرش همان مکتب اسلام بود. در نتیجه در این تحقیق به ارائه یک الگوی پرورشی بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه می‌پردازد. این تحقیق از نوع کیفی است و در قالب پارادایم تفسیرگرایی، به شیوه کیفی صورت گرفت. جامعه آماری و نمونه این پژوهش کلیه سخرانی‌های شهید حاج قاسم سلیمانی بود که بالغ بر ۲۲ سخرانی و دستنویس بود که جمع‌آوری داده‌ها به شیوه کتابخانه‌ای و اسناد صورت گرفت. همچنین تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد. پس از تحلیل داده‌ها و استخراج مضمون‌های مورد نظر، ۲۰۳ مضمون پایه و با دسته‌بندی و تحلیل مضمون ۱۸ مضمون سازمان یافته استخراج شد و در نهایت ۵ مضمون فراگیر به دست آمد که به ترتیب ابعاد و مؤلفه‌های مکتب سردار شهید حاج قاسم سلیمانی تحت یک الگو ارائه شد.

استناد: شریف‌زاده، مژگان و اندیشمند، ویدا (۱۴۰۳). ارائه یک الگوی پرورشی بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه. *مجله مکتب درس‌آموز حاج قاسم سلیمانی*، ۱(۱)، ۳۸-۱۳.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان

DOI: 10.22103/mhq.2024.22509.1003

©The Author(s)

* نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری گروه روانشناسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. رایانامه: mozhgansharifzadeh123@gmail.com

** استادیار گروه روانشناسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. رایانامه: vidaandishmand@gmail.com

بر مبنای بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، نوجوانان و جوانان این مملکت اسلامی باید کارآزموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنند و آن را هرچه بیشتر به آرمان بزرگ آن که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه) است نزدیک کنند (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷). هدف از تحقق فلسفه تربیتی اسلام، عرضه مدلی است که توان رویارویی با خطراتی که جهان اسلام با آن روبه‌رو است را داشته باشد و پاسخگو به نیازها و آرمان‌های جهان اسلام باشد و تربیت مسلمانانی برای ورود به معرکه اندیشه تربیتی جهانی است تا آن را از بحران‌های موجود برهاند (کیلانی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۲). با توجه به اینکه دانش آموزان، آینده سازان انقلاب اسلامی هستند؛ بر این اساس، تربیت دانش آموزانی صالح برای تمدن‌سازی اسلامی و زمینه‌سازی برای ظهور حضرت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) اهمیت ویژه‌ای دارد تا در آینده نزدیک، بتوانند مجاهدانه در مسیر تحقق اهداف گام دوم انقلاب اسلامی تلاش کنند (ابراهیمی هرستانی، ۱۳۹۹). تربیت، ایجاد عادات و ملکاتی در فرد است که او را به سوی کمال سوق دهد. دین نسبت به امر تربیت ساکت نیست. تربیت فریضه‌ای الهی است و بر مریبان که متولی تربیت هستند و درصدر آنان پدر و مادر، لازم است که به وظیفه خود آگاه شوند و با به کارگیری روش‌های مناسب و مطلوب، به انجام وظیفه بپردازند (حیدری خورمیزی، شوشتری، ۱۳۹۹).

همچنین عرصهٔ تعلیم و تربیت از مهمترین زیرساخت‌های تعالی همه جانبهٔ کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی است، تعلیم و تربیتی که زمینه ساز حیات طیبه باشد. تحقق این هدف نیازمند ترسیم نقشه راهی است که در نحوهٔ طی مسیر، منابع و امکانات لازم، تقسیم کار در سطح ملی و الزامات در این مسیر به صورت شفاف و دقیق مشخص شده باشد (هاشمی، ۱۳۹۳). در این راستا مدرسه با تنظیم فعالیت‌های رسمی در قالب متون درسی و فعالیت‌های پرورشی و فرهنگی و با آموزش‌های غیر رسمی خود شامل رفتارها و گفتارهای معلمان و سایر مسئولان مدرسه که از باورها و اعتقادات درونی آن‌ها ریشه گرفته است در شکل‌گیری باورها و اعتقادات دینی و رفتارهای مذهبی و اجتماعی نقش مهمی برعهده دارد (اصلانی و فرجی، ۱۳۹۵). همچنین کمک به رشد ابعاد گوناگون هویت دانش آموزان، از جمله هویت فردی، هویت اجتماعی و هویت دینی از رسالت‌های محوری امور تربیتی یا پرورشی است (اسکندری، ۱۳۹۱). در راستای این موضوع یافته‌های پژوهش اصلانی و فرجی (۱۳۹۵) تأکید می‌کند که فعالیت‌های پرورشی مدارس در نگرش‌ها و دیدگاه‌ها دانش آموزان تأثیر مثبت دارد. اما پژوهش‌ها نشان می‌دهد فعالیت‌های پرورشی با هدف کمک به شکل‌گیری ابعاد هویتی و تربیتی دانش آموزان طراحی نشده یا در این راه توفیق نداشته‌اند. گذشته از محدودیت امکانات که می‌تواند بر کمیت و کیفیت فعالیت مریبان اثر داشته باشد، شیوه ارزیابی فعالیت‌های پرورشی از سوی ادارات آموزش و پرورش بر جهتگیری غالباً کمی فعالیت مریبان اثرگذار بوده است. اگر وظیفه مریبان پرورشی صرفاً چسباندن پوستر، بخشنامه‌ها، اطلاعیه‌ها و برگزاری مسابقات و از همه مهمتر ارائه گزارش‌های پی در پی و بعضاً اغراق آمیز از فعالیت‌های پرورشی مدرسه باشد، بدون آنکه رابطه عمیق انسانی و اخلاقی بین او و دانش آموزان شکل گرفته باشد، قطعاً معاونت پرورشی از رسالت و اهداف خود دور مانده است و تکیه بر گزارش‌های مکتوب راه مطمئنی برای شناخت و درک میزان کارایی و اثربخشی این بخش از نظام تعلیم و تربیت نخواهد بود (اسکندری، ۱۳۹۱).

ارائه الگوی سالم و مثبت می‌تواند تربیتی شایسته به فرد عرضه بدارد و نوجوان و جوانان را به سمت کمالات و نیکی‌ها رهنمون باشد. شهدای گرانقدر دفاع مقدس با تمسک به آیه شریفه «لقد کان لکم رسول الله اسوة الحسنه» نزدیک‌ترین افراد به خلق و خوی محمدی (ص) بودند و می‌توان از آنها به عنوان الگوی برتر تربیت دینی و اخلاقی در زمان حاضر یاد کرد؛ زیرا برخی از جوانان امروز به دلیل فاصله گرفتن از ارزش‌های دینی سرگردان شدند (شفیعی اپوروری و منگالی، ۱۳۹۳). همچنین در این راستا نتایج تحقیق راهداری ده ایچی و جلالی (۱۴۰۱) نشان داد اگر جوانان بالگوه‌های تربیتی شهدا و اهداف آن‌ها آشنا شوند، می‌توان الگو پذیران بزرگی بادرونی کردن ارزش‌هایی همچون ایثارگری، شهادت، مسولیت‌پذیری در مقابل میهن پرورش داد و می‌توان این الگوها و اسوه‌های فرهنگی را به نسل جدید انتقال داد.

شهید سلیمانی نیز به عنوان یک شخصیت برجسته تا دو دهه وارد ادبیات انقلابی جهان شد. پس از پیروزی انقلاب و در روزهای آغازین دفاع مقدس، جوانی از خطه کرمان پای در میدان نبرد گذاشت که طی چهل سال با بهره‌گیری از ایمان، شجاعت، هوشمندی

و تیزبینی خود، به گونه‌ای در مسیر کمال پیش رفت که سرانجام سکه تأسیس یک مکتب به نام او توسط رهبر معظم انقلاب زده شد (رنجبریان، ۱۳۹۹). شهید قاسم سلیمانی یکی از نمونه‌ها و بلکه نمونه‌های عالی اسوه و الگو هستند که همچنان بخش‌های مهمی از آثار وجودی وی ناشناخته مانده است و باید شناخته شود و به کار رود؛ البته واقعیت این است که به سبب در کانون توجه قرار ندادن موضوع یا ضعف در مستندسازی از یکسو و ناتوانی روش شناختی در تبدیل به یک آموزه و محدود کردن خود به قالب‌های متعارف پژوهش ازسوی دیگر، بسیاری از چنین درس‌های مهم را از دست می‌دهیم. بدین ترتیب عملاً آموزش‌هایمان به موضوعات کلی، تکراری، غیر کاربردی، غیر واقعی و غیر چالشی محدود می‌شود (لطیفی، ۱۳۹۹). افزون بر این، معرفی شهید سلیمانی به عنوان یک مکتب، مدرسه درس آموز و یک راه از سوی آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) از این واقعیت مهم سرچشمه می‌گیرد که ملت‌ها در حیات خویش، نقاط عطف و قهرمانانی دارند که زنده نگه داشتن و حراست از نام و یاد آنها می‌تواند هم به آیندگان روحیه دهد و هم، مایه افتخار و عزت ملی باشد؛ بنابراین، شناخت شاخص‌های شخصیتی این شهید بزرگوار و معرفی آن به آحاد جامعه به عنوان اسوه، الگو و قهرمان اهمیت دارد و طرح گفتمان مکتب می‌تواند راهی برای نیل به این مقصود باشد (رجبی، ۱۳۹۹). البته پژوهش‌های کمی در کشور به مکتب تربیتی شهید سلیمانی پرداخته‌اند، اما نتایج همان پژوهش‌های انجام شده نیز نشان می‌دهد که مکتب شهید سردار حاج قاسم سلیمانی همان مکتب اسلام و راه اسلام است که مبانی به غایت اصلی تربیتی یک جامعه اسلامی است.

اسلامی، صاحبی هرندی و شبانی (۱۴۰۰) در تحلیل و بررسی مؤلفه‌های شناسایی شده مدیریت تربیتی در متون علمی بر پایه مکتب سلیمانی و با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش پس از استخراج مضامین مدیریت تربیتی بر پایه مکتب شهید سلیمانی از منابع علمی و دسته‌بندی آنها، دریافتند که مؤلفه‌های شناسایی شده در پژوهش‌های مختلف مشابه بوده و علاوه بر آن با وظایف و اصول و رویکردهای بیان شده در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز با هم همپوشانی دارند. این مؤلفه‌ها در مدیریت نهادهای مختلف اجتماعی به شکل یکسان با نام‌های مشابه متفاوت ذکر شده‌اند.

جنت بوداگی (۱۴۰۰) در بررسی اصول تربیتی در آموزه‌های مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی اظهار داشت که قرار گرفتن هر کس بر اساس چارچوب مکتب اسلامی و اجرای دقیق معیارهای آن نوید یک الگوی مناسب در بین آحاد جامعه را می‌طلبد و سردار قاسم سلیمانی؛ تقسیم‌کننده و پخش‌کننده بذر قداست‌ها و ارزش‌های انسانی در درون جامعه است. او از اصول خدا محوری، تعبد محوری، مرتبی محوری، زندگی محوری، فرد محوری، عمل گرایی، اخلاق مدار، سعی محوری، اعتدال محور، محبت محوری، نظارت محوری، آرمان گرایی، شهید محوری و در نهایت از آخرت محوری پیروی می‌جست که می‌تواند به عنوان یک اصول تربیتی در جامعه ما باشد.

نیک طبع و نصیری‌پور (۱۴۰۰) در بررسی الگوپذیری از مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی در مبانی و اصول تربیت دینی فرزندان معتقدند نظام تربیتی اسلام، کامل‌ترین دین الهی، بر مبانی و اصول خاصی مبتنی است که زمینه فکری و رفتاری مسلمانان را جهت می‌دهد. از این رو در فرآیند تربیت دینی قبل از هر امری باید به استخراج مبانی و اصول و رعایت آنها اهتمام ورزیده شود و چون در مکتب تربیتی شهید حاج قاسم سلیمانی، شاهد تبلور عینی مبانی مکتب تربیتی اسلام هستیم؛ بدین لحاظ معرفی جامعیت اسلام در توجه داشتن به تربیت و تعالی انسانها از طرفی و از سوی دیگر معرفی حاج قاسم در عدم انحصار به بُعد نظامی و افزون بر آن بررسی تطبیقی مکتب تربیتی وی در مقایسه با اصول و مبانی تربیتی قرآن و سنت با روش مقایسه‌ای از جهت لزوم الگوپذیری از سیرهی گفتاری و عملی ایشان اهمیت ویژه دارد. همچنین در معرفی مبانی و اصول نظام تربیتی اسلام عبارتند از خدا محوری، تعبد محوری، فرجام محوری، عزتمندی و غیرتمداری و اصول متفرع بر آن مانند توجه به رشد اخلاقی و معنوی و علمی فرزندان که در همگی در سبک زندگی شهید حاج قاسم سلیمانی به چشم می‌خورند.

کاوند و جابر انصاری (۱۴۰۰) در تبیین و واکاوی ابعاد تربیتی مکتب شهید سلیمانی دریافتند که ابعاد تربیتی مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر پنج بعد تربیت دینی (تعبد، تقوا، ایمان، دنیا گریزی، آخرت گرایی، اخلاص، ولایت محوری و تکلیف گرایی)، تربیت عقلایی (بصیرت داشتن، اندیشه ورزی، حکمت آموزی، واقع‌بینی، عبرت آموزی)، تربیت انقلابی (دشمن شناسی، استکبار ستیزی، جهادگری، آرمان گرایی، عبور از غرب)،

تربیت قانونی (تقید به قانون و عمل به قانون) و تربیت اخلاقی (تخلقی به اخلاق حسنه، کنترل احساسات و عواطف، اعتدال‌گرایی، شناخت فضایل و رذایل، کرامت‌مداری، دوری از رذایل اخلاقی) است.

امیری (۱۴۰۰) در بررسی اصول تربیتی در آموزه‌های مکتب شهید سلیمانی به نتیجه رسید که پنج اصل اساسی تربیتی استخراج شده از متون به جا مانده از شهید سلیمانی عبارتند از: محوریت اصول و خدا باوری، اعتقاد به تکالیف و برنامه‌های شرعی و دینی، هویت خاص اصول تربیتی در مکتب ایشان، هماهنگی رفتارهای عملی با اعتقادات قلبی و آرمان‌گرایی و نگاه‌های بلند ایشان که ده‌ها مؤلفه تربیتی بر مبنای آنها در شخصیت ایشان ساری و جاری ساخته بود.

عباس‌زاده (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی مؤلفه‌های تربیتی مکتب شهید سلیمانی پرداخته است. او معتقد است که یکی از زیربنایی‌ترین عناصر تحقق تمدن نوین اسلامی، عنصر تربیت است و سردار سلیمانی در بستر تربیت جهادی رشد کردند و رفتار عملی ایشان نیز می‌تواند الگوی تربیت جهادی را ارائه نماید که نیاز جامعه امروز ما برای نقش‌آفرینی در دنیای کنونی و تمدن‌سازی است که مؤلفه‌های تربیتی مکتب شهید سلیمانی در مقوله‌های شناختی، گرایشی و رفتاری با رویکرد جهادی است.

ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹) در بررسی طراحی الگوی برنامه درسی تربیت انقلابی دانش‌آموزان جهت تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز اظهار داشت که لازمه تمدن‌سازی اسلامی، تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی است. در این راستا، تربیت دانش‌آموزان به عنوان مدیران آینده، مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی اهمیت ویژه‌ای دارد و طراحی الگوی برنامه درسی تربیت مدیر جهادی تمدن‌ساز مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی ضروری است. با توجه با اینکه در مکتب شهید سلیمانی اثرگذارترین بعد، مبانی اعتقادی است که شامل عدم سلطه‌پذیری، اعتقاد به علم و حکمت الهی در ضرورت استقلال، عزت‌مندی، ایمان و استقامت بر آن و عمل به مقتضای آن در مبارزه با سلطه‌گران، لزوم دستیابی به پیشرفت، عدالت و ضرورت مشارکت در پیشرفت، بر طرف نمودن موانع پیشرفت کشور، الزامات پیشرفت و قوی شدن است.

حیدری‌خورمیزی و شوشتری (۱۳۹۹) در بررسی مؤلفه‌های فقه تربیتی مکتب شهید سلیمانی دریافتند که مؤلفه‌های فقه تربیتی مکتب شهید سلیمانی جنبه تربیتی جهانی‌توحیدی این سردار مقاومت را تشکیل می‌دهد. عوامل تأثیرگذار در ارکان تربیت، مؤلفه‌های فقه تربیتی شهید سلیمانی را یادآور می‌شود که برخی عبارتند از: نبوغ نظامی توأم با روحیه سلحشوری و شجاعت، روحیه شهادت طلبی توأم با اخلاص، معنویت توأم با تمسک به اهل‌بیت (ع)، ولایت‌مداری، فرامرزی بودن توأم با تسلط به فنون مذاکره در عرصه دیپلماسی، سخت‌کوشی توأم با سادگی، تکلیف‌گرایی و جهان‌نگری، قدرت تدبیر و سنجیدگی توأم با منطق استوار، توجه به اصل کمال طلبی توأم با درک حقیقت دنیا، حریت و آزادگی.

با جمع‌بندی از پژوهش‌های مربوط به مکتب تربیتی شهید راه حقیقت سردار حاج قاسم سلیمانی می‌توان گفت که ضرورت پژوهش از این جهت اهمیت پیدا می‌کند که انتقال فرهنگ و ارزش‌های دفاع مقدس و انقلاب اسلامی بالاترین وظیفه و تکلیف آموزش و پرورش است (**کاظمی، ۱۴۰۰**). همچنین در سند تحول بنیادین و بیانیه گام دوم انقلاب تصریح شده است، نظام تعلیم و تربیت ما باید همچنان مبتنی بر یک الگوی بومی باشد. سمت و سوی حرکت کتاب‌های درسی، برای تبیین سیاست‌گذاری‌های جدید و پرورش نسل سردار سلیمانی باید باشد (**نوری، ۱۴۰۰**). همچنین با توجه به اینکه آموزش و پرورش هر کشوری مهمترین و مؤثرترین نظام پرورش و رشد شخصیت نوجوانان است و با در نظر گرفتن به اهمیت موضوع، آموزش و پرورش نیز در قالب برنامه درسی و محتوای کتب، سعی در تحقق اهداف عالی تربیتی نمود اما به زودی متوجه گردید که این بعد به تنهایی قادر به تحقق بخشیدن به هدف‌های عالی انسانی که مورد نظر تربیت است نخواهد بود، بر این اساس فعالیت‌های تربیتی اجتماعی و فوق برنامه در کنار جریان رسمی آموزش و پرورش، جایگاه خویش را پیدا نمود. اهمیت و ضرورت کاربست برنامه‌های پرورشی مدارس در آموزش زمانی مشخص می‌شود که بدانیم این آموزش موجب ارتقای توانایی‌های روانی-اجتماعی می‌گردد و فرد را برای برخورد مؤثر با کشمکش‌ها و موقعیت‌های زندگی یاری می‌بخشد و به او کمک می‌کند تا با سایر انسان‌ها و محیط خود، مثبت و سازگارانه ارتباط برقرار کرد (**حسن‌زاده، اسماعیلی شاد و سلیمان‌پور عمران، ۱۳۹۷**).

در نتیجه تربیت دانش آموزان و آینده سازان انقلاب اسلامی برای اینکه بتوانند در آینده نزدیک مجاهدانه در مسیر تحقق اهداف گام دوم انقلاب اسلامی و در تمدن سازی به وظایف خود عمل کنند، اهمیت والایی دارد. مدیران آینده جامعه باید از اکنون تربیت شوند تا بتوانند به عنوان مدیران جهادی تمدن ساز نقش آفرینی کنند. لازمی گرایش به تمدن نوین اسلامی، نشر نظری و عملی مکتب اسلام است. بر اساس فرامین مقام معظم رهبری (مدظله العالی) شهید حاج قاسم سلیمانی را به چشم یک مکتب، یک راه، یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم. برای تمدن سازی اسلامی باید مدیرانی تربیت شوند (ابراهیمی هرستانی، ۱۳۹۹). در نهایت در این برهه حساس از حرکت انقلاب اسلامی، برای عبور از گردنه های سخت در مواجهه با دشمنان قسم خورده و حرکت در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی، کشور و به خصوص سیستم آموزشی ما نیازمند الگوی تربیت جهادی شهید سلیمانی است. لذا باید به طراحی الگوی تربیتی بر اساس منش تربیتی شهید سلیمانی به خصوص در مقطع حساس متوسطه با کمک دروس پرورشی اقدام کرد تا الگوی طراحی شده بتواند در داخل کشور و هم در جغرافیای مقاومت کارایی داشته و موجب قدرت آفرینی جبهه مقاومت در عرصه های مختلف شود. هم بتواند افراد و مدیرانی جهادی و سلیمانی های دیگر برای سرزمین عزیزمان و انقلاب اسلامی کبیر تربیت کند. در نتیجه پرداختن به مکتب شهید سلیمانی از جمیع ابعاد لازم و ضروری است به طوریکه پرداختن به این موضوع نباید محدود به نوشتن کتب و مقالات علمی شود بلکه این مکتب می بایست به عنوان یک کتاب درسی تدوین و در سطوح مختلف تحصیلی آموزش و تبیین شود (ظهوریان، ۱۳۹۹). لذا با توجه به اهمیت تربیت و امور تربیتی در مدارس و جایگاه آن در پرورش شهروندان آینده جامعه اسلامی به ویژه در دوره حساس متوسطه و با توجه به جایگاه و ارزش آن شهید بزرگ در پیشبرد اهداف و آرمان های انقلابی و اسلامی لازم می دانیم نسل جوان و دانش آموز را به هر ترتیبی با ابعاد مختلف تفکرات و شخصیت آن شهید آشنا نماییم. در نتیجه پژوهش حاضر به ارائه الگویی پرورشی بر اساس ابعاد و مؤلفه های تربیتی مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه می پردازد.

اهداف تحقیق

اهداف این تحقیق که در راستای یافتن الگو مکتب تربیتی حاج قاسم است به شرح زیر است:

۱- ارائه یک الگوی پرورشی بر اساس ابعاد و مؤلفه های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در

دوره متوسطه

۲- شناخت و توصیف ابعاد تربیتی و مؤلفه های اصلی مکتب حاج قاسم سلیمانی

۳- تعیین درجه تناسب الگوی پیشنهادی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت

بحث و بررسی

روش تحقیق

باتوجه به هدف پژوهش، این تحقیق از نوع کیفی است و در قالب پارادایم تفسیرگرایی، به شیوه کیفی صورت گرفت. همچنین تجزیه و تحلیل داده ها نیز با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد. موضوع مورد بررسی در این پژوهش مستلزم روش تحقیق و شیوه ای برای نمونه گیری است که بتواند پدیده مورد نظر را از ابعاد مختلف توصیف کند و منعطف باشد و اطلاعات زیادی را جمع آوری کند. در این تحقیق از آنجایی که به بررسی اسناد می پردازد، جامعه پژوهش کلیه سخنرانی های شهید قاسم سلیمانی است. از آنجایی که همه سخنرانی های قابل در دسترس در کتابها و پایگاه های اینترنتی قرار داشتند و تعداد آنها ۲۲ سخنرانی بیشتر نبود به همراه وصیت نامه این شهید که در نهایت با توجه به محدود بودن، تعداد جامعه نمونه همان تعداد جامعه یعنی ۱۸ سخنرانی به علاوه وصیت نامه آن شهید و دو سخنرانی متفاوت دیگر یعنی ۲۲ متن انتخاب شد. از آنجایی که این پژوهش به بررسی منابع و اسناد موجود می پردازد، لذا شیوه گردآوری داده ها در این پژوهش به صورت کتابخانه ای و استفاده از اسناد و مدارک، مقالات و کتاب های معتبر در مورد شهید حاج قاسم سلیمانی به صورت فیزیکی و الکترونیک بوده است. تجزیه و تحلیل داده ها در این پژوهش که از اهمیت خاصی برخوردار است. فرایند تحلیل مضمون، زمانی شروع می شود که تحلیلگر به دنبال شناخت الگوهایی از معانی و موضوعات در داده ها باشد؛ البته

ممکن است این کار در طول جمع‌آوری داده‌ها اتفاق بیفتد. نقطه پایان این فرآیند نیز تهیه گزارشی از محتوا و معانی الگوها و مضامین در داده‌ها است. همچنین، تحلیل، فرآیندی است که طی زمان شکل می‌گیرد و نباید با عجله اجرا شود (کلارک و بروان، ۲۰۰۶). فرایند کامل تحلیل مضمون را می‌توان به سه مرحله کلان تقسیم نمود:

- الف) تجزیه و توصیف متن

- ب) تشریح و تفسیر متن

- ج) ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن.

در حالی که همه این مراحل با تفسیر و تحلیل همراه است اما در هر مرحله از تحلیل، سطح بالاتری از انتزاع به دست می‌آید (دهدشتی شاهرخ، ۱۳۹۹). در تمام مراحل تحقیق تلاش بر مبنای این بوده است که نتایج را با داده‌ها بررسی و تصحیح شود و به دور از هر گونه سوگیری شناختی و دخالت دادن نظرات شخصی اتفاق نیفتاده است. اگرچه که اثر دیدگاه پژوهشگر بر اساس حساسیت‌های نظری شخص او در این متد ناگزیر تا حدی اثرگذار است. ابزار مورد استفاده در تجزیه تحلیل داده‌ها در این پژوهش نرم افزار مکس کیودا^۱ ورژن ۲۰۱۸ است. البته واضح است که نرم‌افزار فقط می‌تواند در سازمانده و بازیابی داده‌ها به پژوهشگر کمک نماید و نمی‌تواند به تنهایی درباره داده‌ها قضاوت کند. پژوهش کیفی، خاصیت رفت و برگشتی دارد و خود اصلاح است. داده‌ها مرتباً بازبینی می‌شوند و تناسب داده‌ها و کار تحلیل مفهومی و تفسیر به صورت مستمر نظارت و ممیزی میشوند. در پژوهش‌های کیفی به تفسیر موضوع مورد مطالعه پرداخته می‌شود و نیازی به ایجاد و ارائه مفهوم سنتی پایایی نیست و از عبارت «اعتباربخشی» به جای آن استفاده می‌شود (دانایی فرد و اسلامی، ۱۳۹۰).

اما بحث روایی موضوع دیگری است که در رابطه با آن، مارشال و رأس من معتقد هستند که محقق می‌تواند ثابت نماید که تحقیق به‌صورت دقیق و واضح قابل بیان است و می‌توان آن را توصیف کرد. سپس پژوهش باید از نظر صحت توسط کسانی که اصول و مبانی موضوع مورد بحث را می‌شناسند بررسی و تحلیل شود تا اعتبار آن مورد تأیید قرار گیرد که گاهی به روایی صوری شناخته می‌شود. با تعیین کردن دقیق طرح پژوهش و انتخاب نمونه‌های مناسب و خبره و متخصص بتوان روایی تحقیق را بالاتر برد (دهدشتی شاهرخ، ۱۳۹۹). استفاده از خبرگان فرایند رایجی برای ارزیابی و کنترل کیفیت تحلیل‌های مضمون است (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۱). در نتیجه برای بررسی روایی پژوهش از ۱۰ نفر از خبرگان حوزه علوم تربیتی، علوم سیاسی و مدیریت آموزشی به روش نمونه گیری هدفمند برای بررسی صحت کد گذاری‌ها و مضامین به‌دست آمده استفاده شده است. ضمن اینکه پژوهش نیز زیر نظر استاد راهنما و مشاور به‌عنوان هدایتگر تحقیق صورت گرفته است که خود ایشان نیز مبنایی برای ارزیابی و روایی تحقیق هستند.

بحث و تحلیل نتایج

پس از جستجو و بررسی‌های اولیه در اینترنت و منابع مختلف ۲۲ سخنرانی و سخنان از شهید سردار قاسم سلیمانی به‌دست آمد (دانشکده و پژوهشکده اقتصاد دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۴۰۰) که بعد از جمع‌آوری سخنان و سخنرانی‌های مختلف سردار شهید حاج قاسم سلیمانی به بررسی اولیه سخنرانی‌ها و سخنان آن شهید پرداخته شد. سخنرانی‌های سردار شهید به چند دسته شامل سخنرانی‌های مراسم‌های سالگرد دفاع مقدس و کنگره‌های یادواره شهدا در شهرهای مختلف، سخنرانی‌ها در جمع سپاهیان، بسیجیان و مدافعین حرم و در نهایت وصیت نامه آن شهید تقسیم‌بندی شد. سپس هر کدام از سخنرانی‌ها در نرم‌افزار مکس کیودا به صورت فایل وارد و سپس برای آنالیز اولیه ذخیره‌سازی شد. مشخصات سخنرانی‌های مورد استفاده در این پژوهش در جدول (۱) موجود است.

در مرحله اولیه روش تحلیل مضامین با بررسی متون به استخراج مضامین پایه پرداخته می‌شود. در این پژوهش نیز پس از جمع‌آوری سخنرانی‌ها و سخنان سردار شهید حاج قاسم سلیمانی به استخراج مضامین پایه از متون پرداخته شد. تعداد ۲۰۳ مضامین پایه از متن استخراج شد که به علت زیاد بودن کدهای پایه، می‌توان مشخصات تعدادی از این مضامین پایه و قسمت‌های استخراج شده از آن را

^۱ Maxqda

در جدول (۲) مشاهده کرد. لازم به ذکر است در روش تحلیل مضمون به باید به طور مرتب به صورت رفتی و برگشتی کدها را اصلاح و بررسی کرد که در این پژوهش بسیاری کدها مشابه نیز در هم ادغام شدند.

جدول ۱. دسته‌بندی سخنرانی‌ها و متون سردار حاج قاسم سلیمانی

شماره	عنوان سخنرانی	زمان و مکان	تقسیم‌بندی اولیه
۱	مراسم سالروز فتح خرمشهر	(تهران: ۱۳۸۵)	سالگرد دفاع مقدس و کنگره‌های یادواره شهدا
۲	در یادواره شهدای مخابرات و بیسیم چی کرمان	(کرمان: ۱۳۹۰)	
۳	در کنگره سرداران و شش هزار شهید استان قم	(قم: ۱۳۹۱)	
۴	در یادواره فرماندهان و معاونان شهید گردان‌ها و واحدهای لشکر ۲۷ محمد رسول الله (پرچمداران دوکوهه)	(تهران: ۱۳۹۱)	
۵	در یادواره شهدای ادوات لشکر ۴۱ ثارالله کرمان	(کرمان: ۱۳۹۲)	
۶	در نخستین سالگرد شهید حسن شاطری	(سمنان: ۱۳۹۲)	
۷	در سالروز عملیات بیت المقدس	(تهران: ۱۳۹۴)	
۸	کنگره هشت هزار شهید استان گیلان (میدان شهدای ذهاب)	(رشت: ۱۳۹۵)	
۹	در سالروز شهادت شهید همدانی	(تهران: ۱۳۹۵)	
۱۰	در یادواره شهدای ملایر	(ملایر: ۱۳۹۵)	
۱۱	در سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی	(کرمان: ۱۳۹۶)	
۱۲	در روز جهانی مسجد	(تهران: ۱۳۹۶)	
۱۳	در مراسم دهمین سالگرد شهادت حاج عماد مغنیه	(تهران: ۱۳۹۶)	
۱۴	در مراسم چهلم شهید مرتضی حسین‌پور (گلزار شهدای سلمان)	(لنگرود: ۱۳۹۶)	
۱۵	در مراسم هفته دفاع مقدس - محفل هیأت رزمندگان اصفهان	(اصفهان: ۱۳۹۶)	
۱۶	در مراسم چهلم شهید شعبان نصیری (مصادف با آزادسازی موصل)	(تهران: ۱۳۹۶)	
۱۷	در یادواره ۱۳۰ شهید محله کن تهران	(تهران: ۱۳۹۶)	
۱۸	در یادواره عملیات رمضان (حسینیه امام خمینی(ره))	(شهر همدان: ۱۳۹۷)	
۱۹	دست نوشته حاج قاسم سلیمانی خطاب به بسیجیان	(۱۳۹۴)	سخنرانی‌ها در جمع سپاهیان، بسیجیان و مدافعین حرم
۲۰	سخنرانی سردار شهید حاج قاسم سلیمانی در جمع فرماندهان سپاه	(تهران: ۱۳۹۸)	
۲۱	متن سخنرانی سردار سلیمانی در جمع مدافعان حرم	(تهران: ۱۳۹۴)	
۲۲	وصیتنامه سردار شهید حاج قاسم سلیمانی	تاریخ باز شدن ۹۸/۱۱/۲۶	وصیتنامه شهید

جدول ۲. مضامین پایه استخراج شده از متن سخنرانی‌ها

شماره	متن	مضامین پایه
۱	دفاع مقدس موجب تقویت لایه‌های هویتی، ارزشی و دینی جامعه ما شد. چون در دوران دفاع مقدس تقریباً به نوعی نمایندگانی از همه آحاد کشور، از همه جغرافیای کشور می‌آمدند. این اثرگذاری به سرعت در درون جامعه ما از دفاع مقدس اتفاق افتاد و جامعه ما را به سرعت تبدیل کرد به یک جامعه دینی.	تقویت لایه‌های هویتی، ارزشی و دینی
۲	یکی از اثرات تربیتی مسئولین که مهم‌ترین اصل در اصل تربیتی است، اصل القایی و تربیت القایی است. تربیت القایی خیلی تأثیر دارد. جبهه یکی از اثرات تربیتی آن، اثرات القایی بود. فرد می‌دید و اثر می‌گذاشت و متأثر می‌شد.	تربیت القایی
۳	اما این نکات مهم که برخاسته از تجربه‌های موفق ما در دوره‌های اول انقلاب و تا حدی میانه انقلاب و خصوصاً در دوره دفاع مقدس است، اگر مدنظر قرار بگیرد تأثیر بسیار شگفتی بر وضع جامعه ما دارد.	استفاده از تجربه دفاع مقدس و اوایل انقلاب

شماره	متن	مضامین پایه
۴	مهم‌ترین نگرانی در جامعه امروزمان برای این که استقلال مان، وحدتمان، عزتمان آسیب ببیند و ممکن است ببیند، نگرانی فرهنگی و تربیت جامعه ما است. اگر بخواهیم این نگرانی را رفع کنیم باید به ویژگی‌ها و ارزش‌های دوران دفاع مقدس توجه کنیم.	الگو قرار دادن دفاع مقدس به عنوان منشأ تحول جامعه
۵	چرا جنگ ما به مدرسه تبدیل شد؟ امروز جنگ الگو هست یا نیست؟ چه مدرسه‌ای عمیق‌تر از دفاع مقدس دارید که یک مدل رفتاری حقیقی دینی اخلاقی مدیریتی در ابعاد گوناگون را به عنوان نمونه به نمایش گذاشته باشد؟ یک نمایش تجربه‌شده موفق حقیقی!	تأثیری‌پذیری نقش تربیتی از دفاع مقدس
۶	چیزی که از جنگ به جامعه ما بروز کرد، ذره‌ای در آن ناپاکی وجود نداشت، ناب ناب بود، اسلام نابی که امام رضوان الله تعالی علیه دنبال آن می‌گشت تا در جمهوری اسلامی آن را محقق کند.	توجه به جنگ به عنوان اسلام ناب
۷	شما می‌دانید البته بعداً همه کسانی که صدای من را می‌شنوند یا می‌بینند می‌دانند، همه کسانی که امروز در صحنه سوریه حضور پیدا می‌کنند برخلاف همه صحنه‌های دیگری که مانند جنگ تحمیلی یا صحنه‌های دیگری داشتیم آنها داوطلبانه نه، داوطلبانه ملت‌مسانه در این صحنه حضور پیدا کردند.	داوطلبانه ملت‌مسانه بودن
۸	فرهنگ مدافع حرم یک تحرک عظیمی، معنویت جدیدی، یک دگرگونی جدید در جامعه ما، در جوانان و سطوح گوناگون ایجاد کرد.	ترویج فرهنگ مدافع حرم
۹	این که گفتم صدور انقلاب، که خود انقلاب یک چارچوب مجازی دارد، غیرقابل لمس است. انقلاب یک فکر است، انقلاب یک جسم نیست. این صدور انقلاب، در دو بُعد تبلور پیدا کرد: یکی در بُعد ساختار و شاکله و هیكلیه این نظام که عرض کردم.	صدور انقلاب
۱۰	جهاد اکبری که امام تأسیس کرد، از جهت جدیدی که امام داد و این جهاد اکبر جدید امام و این باب‌هایی که امام در این مرحله به آن اضافه کرد، بالاتر از عدالت و تقوا و اخلاق، این جزء ضرورت‌های انقلاب ما بود و امام به آن جامعه عمل پوشانید.	توجه به جهاد اکبر
۱۱	صفات اخلاقی مجاهد خیلی مهم است.	پرورش صفات اخلاقی مجاهد
۱۲	سپاه مقاومت را هم کمی و هم کیفی توسعه داد و مقاومت را از جغرافیای دو هزار کیلومترمربعی در جنوب لبنان، به نیم‌میلیون کیلومترمربع توسعه داد. سپاه، مقاومت را در ابعاد کیفی، آن‌چنان تقویت کرد که امروز بار دیگر، عملیات بیت‌المقدس را در عملیات انصارالله یمن راه انداخت	حفظ جبهه مقاومت
۱۳	نفس مهاجر فی سبیل الله یک کار ارزشمند است که انسانی اگر در این مسیر حتی در راه هم بمیرد، شهید است. هر کسی برای خدا مهاجرتی انجام بدهد، از آنجایی که این مهاجرت برای خداست ولو اینکه در میدان جنگ هم شهید نشود، شهید است.	دفاع از حق

بعد از فرآیند یافتن مضامین پایه با توجه به فرآیندها تحلیل مضمون به یافتن مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر در این پژوهش پرداخته شد. از نتایج تحلیل مضامین ۱۸ مضمون سازمان دهنده شامل: توجه به نقش و اثرات دفاع مقدس به عنوان یک عامل تربیتی، ترویج فرهنگ جهادی به عنوان یک عامل تربیتی، توجه و تمرکز بر شهدا و تأثیری‌پذیری از آنان در همه ابعاد، شهادت به عنوان فرهنگ تربیتی، الگو قرار دادن رهبران جهادی و اسلامی، توجه به نقش تربیتی اماکن مذهبی، تربیت مکتب عاشورایی، پرورش ویژگی‌های معنوی، اعتقاد به اسلام و اصول دینی، ویژگی مدیریتی در جامعه اسلامی، پرورش هر فرد برای ایفای نقش خود در جامعه اسلامی، پرورش ویژگی‌های شخصیتی، تربیت و پرورش روحیه انقلابی، پرورش در راستای توجه به رهبری انقلاب و جمهوری اسلامی، امام خمینی (ره) به عنوان اسوه تربیتی، دشمن‌شناسی و مبارزه در مقابل استکبار به عنوان یک اصل تربیتی، حفظ نظام اسلامی به عنوان یک وظیفه، توجه به نقش انقلاب به عنوان یک عامل تربیتی استخراج شد. همچنین از مضامین سازمان دهنده ۵ مضمون از جمله:

- ابعاد تربیتی جهادی و شهادتی

- ابعاد تربیتی مذهبی و معنوی

- ابعاد تربیتی اجتماعی
- ابعاد تربیتی شخصیتی
- ابعاد تربیتی سیاسی

به عنوان مضامین فراگیر بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه استخراج شد که همگی در جدول (۳) آمده است.

جدول ۳. مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
ابعاد تربیتی جهادی و شهادتی	توجه به نقش و اثرات دفاع مقدس به عنوان یک عامل تربیتی	شناخت شرایط جنگ
		تقویت لایه‌های هویتی، ارزشی و دینی
		اعتماد به روحیه انقلابی
		تربیت القایی
		استفاده از تجربه دفاع مقدس و اوایل انقلاب
		الگو قرار دادن دفاع مقدس به عنوان منشأ تحول جامعه
		تأثیری‌پذیری نقش تربیتی از دفاع مقدس
		توجه به جنگ به عنوان اسلام ناب
		تأثیرپذیری از دفاع مقدس
	ترویج فرهنگ جهادی به عنوان یک عامل تربیتی	داوطلبانه ملت‌سازانه بودن
		ترویج فرهنگ مدافع حرم
		صدر انقلاب
		توجه به جهاد اکبر
		عشق به هم‌رزمان
		تبدیل شدن به رهبران جهادی
		پرورش صفات اخلاقی مجاهد
		حفظ جبهه مقاومت
		حفظ اتصال سرزمین‌های مقاومت
		دفاع از حق
		قیام و جهاد پیوسته
		فرهنگ بسیجی
		تفکر سپاهی داشتن
		مدافع حرم بودن
		توجه به جانبازان به عنوان سند فرهنگ جهادی
		اهل مجاهدت بودن
		فرهنگ مقاومت
		جهاد در راه دین اسلام
		صدر انقلاب به کشورهای دیگر
	توجه و تمرکز بر شهدا و تأثیری‌پذیری از آنان در همه ابعاد	ذکاوت داشتن مانند شهدا
		توجه به شهدا زنده
		به دنبال راه شهدا

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	
		تعصب نسبت به شهدا	
		متأثر از شهدا بودن	
		داشتن الگو اخلاقی و مذهبی از شهدا	
		عاشق محضر شهدا بودن	
		پاسداری از ثمره خون شهدا	
		به یاد شهدا بودن	
		تقدیر از شهدا	
		شناخت شهدا	
		توجه به جایگاه شهدا	
		الگو و اسوه قرار دادن شهدا	
		رهرو و سرسپرده به شهدا	
		توجه و احترام به خانواده شهدا	
		توسل به شهدا	
		شهید بودن	
		جوهره شهادت و دلآوری داشتن	
شهادت طلبی			
شهادت به عنوان فرهنگ تربیتی		عاشق شهادت بودن	
		توجه به مفهوم شهادت	
		انتخاب شهادت به عنوان مرگ اختیاری	
		ادای دین به شهدا	
		ترویج فرهنگ شهادت	
		الگو قرار دادن زبیده	
		الگو قرار دادن حسن نصر الله	
		توجه به الگوها و اسوه‌ها	
الگو برداری از رهبران جنگ			
الگو قرار دادن رهبران جهادی و اسلامی		مسجد به عنوان مکان ایجاد وحدت	
		مسجد متولی مذهب	
		توجه به مسجد به عنوان مکان تربیت فداکاری	
		توجه مسجد به عنوان مکان تربیت مدافع	
ابعاد تربیتی مذهبی و معنوی	توجه به نقش تربیتی اماکن مذهبی	توجه به مسجد به عنوان یک قرارگاه	
		تربیت مکتب عاشورایی	تأثیری پذیری عاشورا
			توجه به حادثه کربلا
			توجه به آیین محرم
	مکتب حسینی بودن		
	پرورش ویژگی‌های معنوی		کنترل ایمان
			حس مغمومیت در انسان
			پر شدن از محبت خدا
			تبعیت از خدا

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		توسعه گر ارزش ها انسان های انسان ساز مادی گرا نبودن رفتار دینی و مذهبی داشتن تربیت پاک و منزّه بودن اتصال به درگاه الهی هجرت از خود عدم تندروی در مذهب و عقیده و عدم توهین به مذاهب دیگر دوری از ظلم توجه به حلال و حرام داشتن تقوا معرف مذهب و فرهنگ دینی بودن معتقد بودن مخلص بودن انسانیت داشتن
	اعتقاد به اسلام و اصول دینی	تعلق به موضوعات الهی بنیان قوی اعتقادی داشتن توجه به رفتار ائمه اطهار و ارادت به آنان وقف اسلام بودن مبلغ مذهب تبعیت از علما اعتقاد به مذهب شیعه اعتماد و توکل به خدا متشرع بودن توجه به نماز عمل به دین توجه خلوص نیت تزکیه و دعا خوانی دائم الذکر بودن
ابعاد تربیتی اجتماعی	ویژگی مدیریتی در جامعه اسلامی	خدا محور بودن وجود انسان صالح در رأس در نظر گرفتن نیت الهی به جای نیت حزبی اخوت و برادری ایجاد کردن عدالت محور بودن خادم بودن ایجاد رضایتمندی در جامعه مدیریت بحران

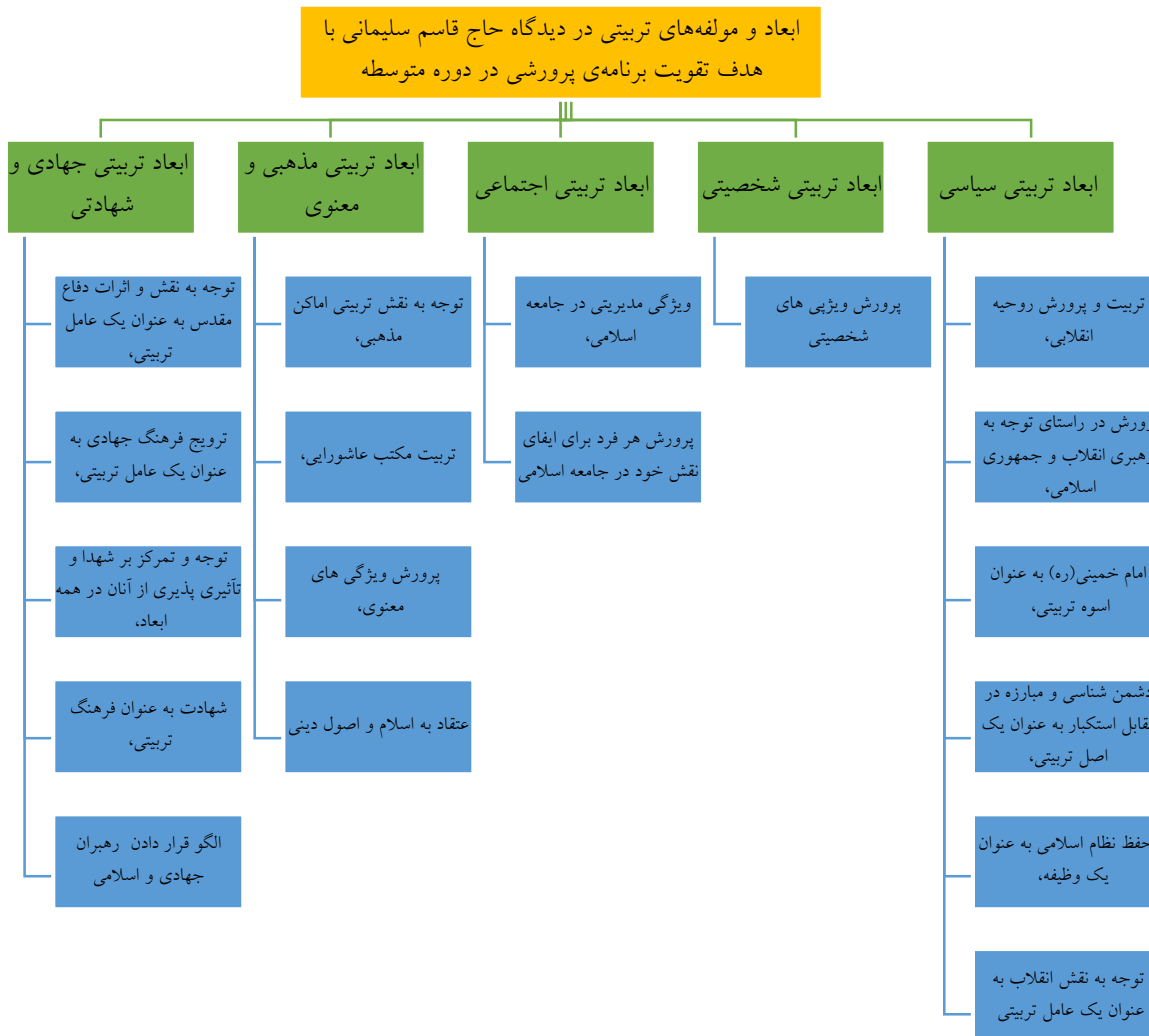
مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		محافظت از جامعه مانند خانواده
		فرماندهان جنگ، الگوی ناب مدیریتی
		توجه به نقش مدیریت
		خدمت به مردم مانند عبادت
		احترام به مردم
		مقابله و دوری از فساد
		تأثیرگذاری اخلاقی و رفتاری
		خلاقیت و ابتکار
		توجه به حکمت
		ایجاد فرصت از دل بحران
		تصمیم گیری درست
		ابتکار در لحظه‌های حساس
		ارزش علم قابل تطبیق با عمل
		الگو بودن
	پرورش هر فرد برای ایفای نقش خود در جامعه اسلامی	تبدیل به انسان حرفه‌ای به معنای ناجی
		ایجاد عزت ملی
		آگاهی و آمادگی مردم
		ساخت جامعه هوشمند
		توجه به ارزش ملت
		جان فدایی برای ملت
		احترام به نیروهای مسلح
		ناجی بودن
عملگرا بودن		
معرف یک ملت بودن		
ترویج محبت		
تن به ذلت ندادن		
توجه به اراده به عنوان ابزار ساخت شخصیت		
وفای به عهد		
یاری و کمک کردن		
شاد و سرزنده بودن		
خود خواه و خود محور نبودن		
توجه به مجاورت با دیگران		
فداکاری		
توجه به آرزو برای ساختن شخصیت		
انتخاب افراد شایسته دوستی		
احترام به پدر و مادر		
نصیحت‌پذیر بودن		
خطر پذیری		
ابعاد تربیتی شخصیتی	پرورش ویژگی‌های شخصیتی	ترویج محبت
		تن به ذلت ندادن
		توجه به اراده به عنوان ابزار ساخت شخصیت
		وفای به عهد
		یاری و کمک کردن
		شاد و سرزنده بودن
		خود خواه و خود محور نبودن
		توجه به مجاورت با دیگران
		فداکاری
		توجه به آرزو برای ساختن شخصیت
		انتخاب افراد شایسته دوستی
		احترام به پدر و مادر
		نصیحت‌پذیر بودن
		خطر پذیری

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه		
		توجه به شخصیت و رشد آن		
		میهن پرست		
		سرسختی و پشتکار		
		غیرت و غیورگی		
		رهبر بودن		
		شایستگی		
		شجاعت		
		تواضع و فروتنی		
		متعهد		
		جسارت		
		مسئولیت پذیری		
		ابعاد تربیتی سیاسی	تربیت و پرورش روحیه انقلابی	جلودار و خط شکن بودن
				اطلاعت پذیری
تدبیر در گفتن				
داشتن روح معنوی				
غیرت دینی				
غیرت انسانی				
غیرت ملی				
توجه به عمل مقدس				
روح مبارزه طلبی				
ترویج فرهنگ فداکاری و ایثار				
پرورش در راستای توجه به رهبری انقلاب و جمهوری اسلامی	درک حکمت رهبری			
	درک شجاعت رهبری			
	تبعیت از رهبری			
	عشق به رهبری			
	توجه به رهبری			
	در خدمت رهبر انقلاب بودن			
	توجه به الگو رفتاری امام خامنه‌ای			
امام خمینی (ره) به عنوان اسوه تربیتی	توجه به نقش امام در رهبری			
	تأثیرپذیر بودن از رهبری			
	تأثیرپذیری از شخصیت امام			
	اسوه بودن رهبر انقلاب			
	عاشق امام بودن			
	رهرو و سرسپرده امام خمینی بودن			
	شناخت امام خمینی (ره)			
دشمن شناسی و مبارزه در مقابل استکبار به عنوان یک اصل تربیتی	مقابله با تهاجم فرهنگی			
	مبارزه با صهیونیست			
	مقابله با فتنه مذهبی			

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		مبارزه با امریکا به عنوان یک اصل
		فریب دشمن را نخوردن
		حفظ وحدت جامعه حول دشمن
		جنگ با دشمن
		مبارزه با تهاجم فرهنگی غرب
		شناخت طاغوت
		مطالعه دشمن
	حفظ نظام اسلامی به عنوان یک وظیفه	توجه و حفظ استقلال در همه ابعاد
		توجه به نظام
		تبعیت از ولایت فقیه
		حفظ ولایت فقیه
		حفظ نظام اسلامی
		حفاظت و پاسداری از انقلاب
		ولایت مدار و سرباز مخلص ولایت
	توجه به نقش انقلاب به عنوان یک عامل تربیتی	مدیون انقلاب و اسلام
		توجه به اصول نظام اسلامی
		توجه به ملت به عنوان ناجی انقلاب و اسلام
		شناخت انقلاب
		توجه به رسالت انقلاب و رهبر
		توجه به تأثیر گذاری انقلاب

بعد از یافتن مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر از مضامین پایه در مرحله بعدی تحلیل پژوهش به ترسیم شبکه مضامین پژوهش پرداخته شد تا تمام ارتباطات و الگوهای موجود در متون سخنرانی‌ها و متن‌ها دیگر شهید سردار حاج قاسم سلیمانی در جهت یافتن ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه به صورت بصری ترسیم و مورد بررسی قرار بگیرد. به دلیل بزرگی داده‌ها و مؤلفه‌های به دست آمده شبکه مضامین بدون مضامین پایه در شکل (۱) شبکه اصلی قابل مشاهده است.

شکل ۱. شبکه مضامین پژوهش

نتیجه‌گیری

تحقیق مورد بحث بر پایه سه هدف زیر انجام شده است:

- شناخت و توصیف ابعاد تربیتی و مؤلفه‌های اصلی مکتب حاج قاسم سلیمانی
  - طراحی یک الگوی تربیتی و آموزشی براساس مکتب حاج قاسم سلیمانی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه
  - تعیین درجه تناسب الگوی پیشنهادی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت که در این قسمت به بررسی هر یک از اهداف در قالب سؤالات پژوهش پرداخته می‌شود.
- ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی در دیدگاه حاج قاسم سلیمانی کدامند؟

با بررسی سخرانی‌های مختلف سردار شهید حاج قاسم سلیمانی که مشتمل بر ۲۲ سخرانی و متون مختلف از سخنان اوست و همچنین پس از تحلیل داده‌ها و استخراج مضمون‌های مورد نظر، ۲۰۳ مضمون پایه و با دسته‌بندی و تحلیل مضمون به ۱۸ مضمون سازمان یافته استخراج شد و در نهایت ۵ مضمون فراگیر به دست آمد که به ترتیب ابعاد و مؤلفه‌های مکتب سردار شهید حاج قاسم سلیمانی هستند. ابعاد و مؤلفه‌های مکتب در دیدگاه شهید حاج قاسم سلیمانی به شرح کامل زیر است:

ابعاد تربیتی جهادی و شهادتی

اولین بُعد به دست آمده در الگو تربیتی سردار شهید حاج قاسم سلیمانی بُعد تربیتی جهادی و شهادتی است. می‌توان گفت بعد تربیتی جهادی و شهادتی مهم‌ترین بعد مکتب سردار شهید حاج قاسم سلیمانی است که مؤلفه‌های آن شامل: توجه به نقش و اثرات دفاع مقدس به عنوان یک عامل تربیتی، ترویج فرهنگ جهادی به عنوان یک عامل تربیتی، توجه و تمرکز بر شهدا و تأثیری‌پذیری از آنان در همه ابعاد، شهادت به عنوان فرهنگ تربیتی، الگو قرار دادن رهبران جهادی و اسلامی است که به تفصیل در ادامه هریک از مؤلفه‌های آن بررسی می‌شود.

توجه به نقش و اثرات دفاع مقدس به عنوان یک عامل تربیتی

این مؤلفه یکی از مؤلفه‌های مهم سخنان و افکار سردار شهید است که به کرات به آن اشاره کرده‌اند. در نهایت می‌توان گفت که فرهنگ دفاع مقدس جنبه‌ای از فرهنگ است که به زندگی و نحوه کنش افراد جامعه به مسائل مختلف در صیانت از آرمان‌ها، ارزش‌ها و مرز و بوم در برابر تهدیدهای مرتبط با حوزه پایداری کشور در هشت سال دفاع مقدس ارتباط پیدا می‌کند. این فرهنگ الگوهای سمت‌گیری نسبت به موضوعات مختلف و مرتبط با استقلال، پایداری و بالندگی کشور را سامان می‌دهد و افراد و جامعه را برای اقدامات مختلف آماده می‌کند. ابعاد هویتی فرهنگ دفاع مقدس حکایت از خاستگاه اسلامی ایرانی آن است. همچنین گذشت بیش از یک ربع قرن از حماسه هشت سال دفاع مقدس، ضرورت روزافزون ارائه الگوی فرهنگ دفاع مقدس را برای بهره‌گیری نسل جدید و بازنمایی به دیگر جوامع اسلامی در شرایط جنگ نیابتی امروز برجسته ساخته است (شعبانی سارویی، ۱۳۹۴). پژوهش‌های مختلفی به طور جداگانه فرهنگ دفاع مقدس را به عنوان یک مؤلفه استخراج نکردند اما فرهنگ شهادت طلبی و ایثار را به عنوان یکی از مؤلفه‌های مکتب تربیتی حاج قاسم سلیمانی بر می‌شمارند از جمله می‌توان به پژوهش‌های دهقانی و پاشایی هولاسو (۱۳۹۹)، عباس‌زاده (۱۳۹۹)، لطیفی (۱۳۹۹)، محمد مصیری (۱۳۹۹)، غلامی (۱۳۹۹) و فیضی، ندافان و باباهادی (۱۴۰۰) اشاره کرد.

ترویج فرهنگ جهادی به عنوان یک عامل تربیتی

نگاه ویژه‌ای که سردار شهید حاج قاسم سلیمانی به جهاد داشت، نگاه منحصر به فردی بود که در تک تک سخنان و حتی در عمل او هویدا بود. ترغیب به توسعه فرهنگ جهادی در بین افراد جامعه و عاشقان اسلام نه تنها در کشور بلکه در منطقه باعث ظهور جهادیون و گروه‌های جهادگر در راه خدا شده بود که همچنان به راه خود ادامه می‌دهند و در راه جنگ علیه حق و باطل به شهادت می‌رسند. بر این اساس، درگیری همه جانبه انقلاب اسلامی با غرب ایجاب می‌کند که برای تمدن‌سازی رویکرد مقاومتی و جهادی اتخاذ کنیم که مکتب شهید سلیمانی در این راستا است (ابراهیمی هرستانی، ۱۳۹۹). پژوهش‌های مختلفی این مؤلفه را به نام دیگر اما نزدیک به این مفهوم به عنوان یکی از مؤلفه‌های مکتب حاج قاسم سلیمانی تأیید می‌کنند که می‌توان به پژوهش‌های رجبی (۱۳۹۹)، خانی و محمدی (۱۳۹۹)، عباس‌زاده (۱۳۹۹)، دهقانی و پاشایی هولاسو (۱۳۹۹)، رنجبریان (۱۳۹۹) و ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹) اشاره کرد.

توجه و تمرکز بر شهدا و تأثیری‌پذیری از آنان در همه ابعاد

با بررسی سخنان آن شهیدی معظم در می‌یابیم که علاقه و احترام او به خانواده شهدا به گونه‌ای است که امکان ندارد او در مکانی سخنانی کند و از شهدا نام نبرد و راجع به آنها صحبت نکند. او حتی با نقل قول خاطراتی شیرین و بعضاً سخت و دردناک سعی در زنده نگه داشتن شهدا و یاد آنان دارد. علاقه‌ای او به شهدا در تمام کلمات او احساس می‌شود به گونه‌ای که از جوانان می‌خواهد همراه شهدا را الگو خود قرار دهند. در یک جمله می‌توان گفت که پر محتوی‌ترین عنوان، در راستای تکامل انسان، از دیدگاه متون اسلامی، عنوان شهید است. شهید چراغ هدایتی را بر می‌افروزد که روشنی‌بخش حیات انسان‌ها در همیشه تاریخ خواهد بود مطالعه در فرهنگ شهادت و زندگانی شهیدان موید آن است که (شهیدان) از مستحکم‌ترین هویت ملی دینی برخوردار بوده‌اند، که می‌توانند اسوه‌ای برای سایر جوانان در یافتن هویت واقعی خویش باشند (مردانی نوکنده، ۱۳۹۰). پژوهش‌های مهدیه (۱۳۹۹)، رنجبریان (۱۳۹۹)، غلامی (۱۳۹۹)، از جمله پژوهش‌هایی است که این

مؤلفه را در نظر گرفته‌اند. **عباس‌زاده (۱۳۹۹)** یاد خانواده شهداء و انس با آنها را به عنوان یکی از مؤلفه‌های تربیتی مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی خاطر نشان می‌کند.

شهادت به عنوان فرهنگ تربیتی

شهید سلیمانی اعتقاد عمیق داشت یکی از مسائلی که می‌تواند فرهنگ جامعه را از خطرات مصون بدارد ترویج و گسترش فرهنگ ناب شهادت و دفاع مقدس در جامعه است. اصولاً ایشان پویایی و سرزندگی جامعه اسلامی را در هم تنیده با فرهنگ جهاد و ایثار و شهادت می‌دانست و معتقد بود تا هنگامی که جامعه در بستر این فرهنگ حرکت نماید، امنیت فرهنگی خود را تضمین نموده است (**غلامی، ۱۳۹۹**). ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و تلاش برای احیای آن، نیازمند بررسی عوامل و شرایط مختلف است. فرهنگسازي، حفظ و توسعه آن، فعالیتی است که به صورت تدریجی و در طی زمان رخ می‌دهد. عوامل متعددی در اشاعه فرهنگ ایثار شهادت تأثیرگذار هستند که از آن جمله می‌توان به تقویت ایمان و اعتقاد مردم، رهایی از دنیاطلبی، آموزش ارزشها و الگوهای اسلامی، و زنده نگهداشتن یاد و خاطره شهدا اشاره کرد (**مهديه، ۱۳۹۹**). بنابراین بر عهده مسئولان آموزش رسمی و غیر رسمی است تا با تنظیم برنامه‌های آموزشی زمینه را برای رشد معنوی کسانی که دستیابی به این مراحل متعالی را انتخاب می‌کنند، فراهم کنند (**تاجور و همکاران، ۱۳۸۷** به نقل از **تقوی، ۱۳۹۰**). **مهديه (۱۳۹۹)**، **رنجبریان (۱۳۹۹)**، **غلامی (۱۳۹۹)**، **عباس‌زاده (۱۳۹۹)**، **رجبی (۱۳۹۹)** از جمله پژوهش‌هایی است که به این موضوع به عنوان یکی از مؤلفه‌های مکتب سردار شهید حاج قاسم سلیمانی اشاره کرده‌اند.

الگو قرار دادن رهبران جهادی و اسلامی

مدیریت جهادی اصطلاحی است که مقام معظم رهبری در سالیان اخیر بر آن تأکید ویژه‌ای کرده‌اند؛ اما باید اذعان کرد که این مقوله همزاد با انقلاب اسلامی پا به عرصه ظهور گذاشته است و با پایه‌گذاری جهاد سازندگی از سوی امام خمینی (ره) ضرورت توجه به این مسئله پدیدار شد (**شهبازی سلطانی و صلواتیان، ۱۳۹۶: ۲۰۰**). همچنین به دلیل موفقیت‌ها و دیدگاه‌های شهید حاج قاسم سلیمانی که باعث شده است ایشان را به عنوان موفق‌ترین یا یکی از موفق‌ترین مدیران جهادی تمدن ساز در جهان اسلام منسوب نمود و اینکه شهید قاسم سلیمانی یک مجاهد و فرمانده انقلابی بود که در همه ابعاد زندگی روحیه جهادی در وجود او موج می‌زد و شاخصه‌های یک مجاهد انقلابی به خوبی در رفتار و برنامه‌های او هویدا بود. او در سخنانش بارها و بارها از جوانان و مجاهدان در راه خدا می‌خواهد که از رهبران جهادی الگو بگیرند. هیچ کدام از پژوهش‌ها به طور مستقل مؤلفه‌ای در این خصوص اشاره‌ای نکرده‌اند.

ابعاد تربیتی مذهبی و معنوی

یکی از ابعادی که همواره از سخنان و رفتار شهید بزرگ سلیمانی می‌توان برداشت کرد زمینه اعتقادی و معنویت او بود. مبانی اعتقادی و عقیدتی او به گونه‌ای بود که نه تنها نماز شب ایشان ترک نمی‌شد بلکه روضه امام حسین(ع) در خانه ایشان هر هفته برگزار می‌شد. در بررسی ابعاد تربیتی مذهبی و معنوی شهید گرانقدر، مؤلفه‌های توجه به نقش تربیتی اماکن مذهبی، تربیت مکتب عاشورایی، پرورش ویژگی‌های معنوی، اعتقاد به اسلام و اصول دینی استخراج شدند که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم.

- توجه به نقش تربیتی اماکن مذهبی

در بررسی‌های انجام گرفته شده توسط محققان، محیط‌های دینی را از عوامل و عناصر پیشرفت به شمار آورده‌اند و این بدان جهت بوده است که تأثیر معنوی محیط‌های دینی در جامعه قابل تأمل است. بدین صورت که نهادهای دینی که ساختار و قالب‌های حضور دین در جامعه را صورت‌بندی می‌کنند از اهمیت اساسی برخوردار می‌باشند (**شیرازی نژاد هاشمی، ۱۳۹۶**). سردار شهید مسجد و اماکن مذهبی را نه به عنوان یک پایگاه مجاهدت و پرورش ایثارگران می‌دانند بلکه به عنوان یک مقر تربیتی و پرورشی برای افراد جامعه عنوان می‌کنند که باید بر روی آن سرمایه‌گذاری معنوی و همه جانبه داشت. زیرا مسجد مکانی مقدّس است که در ابتدا تداعی‌کننده نماز جماعت و مراسم‌های دینی و مذهبی است اما اسلام مسجد را پایه‌گذاری نمود تا افزون بر دعا و نیایش و عبادت کانون تعلیم و تربیت و فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی نیز باشد. یکی از کارکردهای مهم این نهاد مقدّس کاربری آن در خصوص امور تربیتی و

آموزشی است. این مکان با کارکردهای زیادی که دارد می‌تواند والدین و تمامی دست‌اندرکاران تربیت را کمک نموده و راه‌گشای بسیاری از مشکلات تربیتی آنان به شمار رود و از این طریق می‌تواند استعدادهای فطری خداجویانه کودکان و نوجوانان خود را بیدار نگه‌داشته و باعث تقویت باورهای مذهبی و اعتقادی آنان شوند (رسولی شورکی، ۱۳۹۳). هیچ کدام از پژوهش‌ها به نقش امکان مذهبی به عنوان یک مؤلفه تربیتی در مکتب حاج قاسم سلیمانی اشاره‌ای نکرده‌اند.

تربیت مکتب عاشورایی

حجت الاسلام رضایی در بزرگداشت سردار سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی با برشمردن برخی از ویژگی‌های برجسته سپهبد سلیمانی بیان کرد: عشق و ارادت ایشان به مکتب امام حسین (ع) و حضرت زینب (س) بی‌نظیر بود. به طوری که علاوه بر توسلات روزانه هر روز زیارت عاشورا می‌خواند و هفته‌ای یک مرتبه جلسه روضه با وجود مشغله‌های زیاد در منزل ایشان برپا بود. به طوری که حتی در زمان‌های مأموریت نیز تماس می‌گرفت و پیگیر این جلسات هفتگی بود (امیدی، ۱۳۹۸). این شهید مکتبی، مکتب علوی، فاطمی و حسینی را مکتب حیات و پویایی می‌دانست و در مسیر احیاء فرهنگ اهل بیت سر از پا نمی‌شناخت (غلامی، ۱۳۹۹). می‌توان گفت مکتب حسینی بودن یا همان تفکر عاشورایی یکی از ویژگی‌های مهم مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی است که به کررات در سخنرانی‌های خود به آن اشاره وافرایی کرده است. بیشتر پژوهش‌های مربوطه هیچ مؤلفه‌ای به این عنوان نداشته‌اند و تعدادی از آنها زیر شاخه‌های تفکر مذهبی و اعتقادی شخص ایشان را به عنوان مؤلفه‌های مکتب سردار شهید عنوان کرده‌اند که می‌توان به پژوهش‌های رنجریان (۱۳۹۹)، ظهوریان (۱۳۹۹)، غلامی (۱۳۹۹) و قرباغی و ازگلی (۱۳۹۹) اشاره کرد.

پرورش ویژگی‌های معنوی

سردار شهید پرورش ویژگی‌های معنوی در جوانان و افراد جامعه را در تک تک سخنانش ترویج می‌داد. او با مطرح کردن موضوعات متنوع و یا باز تعریف خاطرات و داستان‌های مختلف و گاهاً به صورت مستقیم اهمیت ویژگی‌های معنوی را عنوان می‌کرد. در نتیجه می‌توان دریافت پایبندی دینی در همه افراد جامعه مهم است؛ اما در جامعه دانش آموزی اهمیت ویژه‌ای دارد چرا که در دوره دانش آموزی، شخصیت و باورهای اساسی به تدریج شکل می‌گیرد و آن‌ها فرایند اجتماعی شدن را در مدرسه و خانواده پشت سر می‌گذارند. در این فرایند مدرسه در کنار خانواده نقش عمده‌ای را در آموزش و تربیت دانش آموزان و جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی بر عهده دارد. بدیهی است که اگر این دو کانون مهم بتوانند وظایف و رسالت خود را با موفقیت به انجام برسانند جامعه فردا از یک نسل آینده‌ساز سالم و بهنجار برخوردار خواهد شد. مدرسه با تنظیم فعالیت‌های رسمی در قالب متون درسی و فعالیت‌های پرورشی و فرهنگی و با آموزش‌های غیر رسمی خود شامل رفتارها و گفتارهای معلمان و سایر مسئولان مدرسه که از باورها و اعتقادات درونی آن‌ها ریشه گرفته است در شکل‌گیری باورها و اعتقادات دینی و رفتارهای مذهبی و اجتماعی نقش مهمی برعهده دارند (اصلانی و فرجی، ۱۳۹۵). در بسیاری از پژوهش‌ها عنوانی تحت پرورش ویژگی‌های معنوی در زمره مکتب سردار شهید حاج قاسم سلیمانی وجود ندارد. اکثر پژوهش‌ها مؤلفه‌ای را تحقق عنوان مبانی اعتقادی عنوان کرده‌اند که بر گرفته از شخصیت خود شهید و مبانی اعتقادی و معنوی او بوده است.

اعتقاد به اسلام و اصول دینی

سردار دل‌ها شخصیتی بود که مبانی اعتقادی و معنویت او همواره اسوه و الگو بسیاری از افراد در جامعه و نظام اسلامی بود به طوری که چه در زمان قید حیات ایشان و چه بعد از شهادت، معنویت و اعتقاد راسخ ایشان به دین اسلام و مذهب به طور ویژه‌ای مورد توجه همگان بوده است. برای یک فرد مسلمان، مهم‌ترین شاخص رشد و تعالی اخلاقی و تربیتی این است که محبوب خدا باشد و با رفتار و ویژگی‌های خود حب الهی را به‌دست آورده باشد تمام وجود شهید سلیمانی مملو از عشق به خدا بود؛ در آخرین دست‌نوشته حاج قاسم آمده است: «خداوندا مرا بپذیر، خداوندا عاشق دیدارتم، همان دیداری که موسی را ناتوان از ایستادن و نفس کشیدن نمود. خداوندا مرا پاکیزه بپذیر (کریمی، ۱۳۹۹). حاج قاسم از روزی که با خدا و انقلاب و جبهه آشنا شد نماز شب او ترک نشد تا هنگامی که از دنیا رفت حتی در هر وضعیت و جایی که بود. من برخی سفرها با حاج قاسم همراه بودم ساعت ۲ و ۳ شب که می‌رسیدیم من خودم می‌خوابیدم و نماز صبح بیدار

می‌شدم ولی خدا رحمت کند آقای صفری که همراه بود می‌گفت: حاج قاسم که شب نخوابید هم‌ه‌اش عبادت کرد... حاج قاسم نماز شبش خم و راست شدن نبود، توام با راز نیاز و مناجات بود و می‌دیدم من دعای ابوحمزه را می‌خواند (سعادت‌نژاد، ۱۳۹۹). تمام این موارد گواه آن است که شخصیت ایشان سراسر معنویت و اخلاص بود و چیزی که به عنوان یک مؤلفه در مکتب ایشان به نظر می‌رسد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است همین بعد معنویت و مذهبی ایشان است. پژوهش‌های زیادی به ویژگی‌های اعتقادی، معنوی و اخلاص شهید به عنوان مؤلفه‌های مکتب سردار حاج قاسم سلیمانی اشاره کرده‌اند که نام‌های متفاوتی را برای آن در نظر گرفته است مانند مبانی اعتقادی، معنویت و اخلاص شهید که از نظر مفهومی در یک جهت قرار داشتند. می‌توان به پژوهش‌های دهقانی پور و پاشایی هولاسو (۱۳۹۹)، عباس‌زاده (۱۳۹۹)، ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹)، رنجبریان (۱۳۹۹) و ظهوریان (۱۳۹۹) می‌توان اشاره کرد.

ابعاد تربیتی اجتماعی

تربیت اجتماعی یکی از آن ابعادی است که لازمه تربیت نسل‌های مختلف جامعه است تا بتوانند نقش خود را به درستی و اصول متناسب با فرهنگ جامعه و کشور ایفا کنند. همچنین تربیت مدیران طراز اول که بتوانند کشتی جامعه اسلامی را در طوفان‌های بزرگ و سهمگین دشمن و غرب هدایت کنند و به ساحل امن برسانند نیز از لازمه تربیت اجتماعی است. این بعد نیز از سخنان شهید سردار حاج قاسم سلیمانی نیز به دور نماند و در سخنرانی‌های مختلفی به آن به صورت مستقیم اشاره می‌کنند و توصیه‌هایی نیز به مسئولین و مردم و حتی جوانان می‌نمایند. حتی در آخرین دست نوشته ایشان که همانا وصیت نامه ایشان است نیز این موضوع غافل نمانده است. برای این بعد دو مؤلفه ویژگی‌های مدیریتی در جامعه اسلامی و پرورش هر فرد برای ایفای نقش خود در جامعه اسلامی استخراج شده است که در ادامه به تشریح هر یک می‌پردازیم.

ویژگی مدیریتی در جامعه اسلامی

سردار سلیمانی اصولی را به عنوان اصول اساسی و خصوصیات اساسی برای مسئولان در جمهوری اسلامی معرفی می‌کنند. ایشان با دعوت از گروه‌های سیاسی مختلف برای اصلی و فرعی کردن مسائل به این نکته اشاره می‌کنند که ولایت فقیه و جمهوری اسلامی با مبانی‌اش باید به عنوان خطوط اصلی و مقدس شمرده شده و مسائل جناحی که اموری فرعی است نباید در کنار و جایگزین اصول مطرح شود. شهید سلیمانی اعتقاد به جمهوری اسلامی و مبانی آن، به کارگیری افراد پاکدست و معتقد و خدمتگزار به مردم، توسعه‌گری ارزش‌ها، عبادت دانستن خدمت به مردم، اعتقاد عملی به ولایت فقیه، مسئولیت‌پذیر بودن در قبال مردم، خود را فدایی مردم دانستن، مقابله با فساد و دوری از تجملات و توجه به لیاقت و شایستگی‌ها در گزینش را خصوصیات اساسی مسئولیت در جمهوری اسلامی برمی‌شمرند و اعتقاد به این موارد را نقطه شروع اتحاد و وحدتم‌یدانند. از نظر ایشان این اصول باید به صورت صریح توسط سیاسیون مطرح و اجرایی شود (فیضی، نداف و باباهادی، ۱۴۰۰). در نهایت می‌توان گفت لازمه تمدن‌سازی اسلامی این است که مدیرانی تربیت شوند که بهترین رفتار را در عرصه‌های مختلف مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی داشته باشند و همانند شهید سلیمانی عمل کنند. برای تربیت مدیران جهادی تمدن ساز در تراز مکتب امامین انقلاب اسلامی، تربیت دانش آموزان به عنوان مدیران آینده باید مبتنی بر الگوی تربیت مدیر جهادی تمدن ساز مکتب شهید سلیمانی باشد (ابراهیمی هرستانی، ۱۳۹۹: ۴). پژوهش‌های مختلفی به دنبال یافتن الگو مدیریت اسلامی یا جهادی از مکتب حاج قاسم سلیمانی بودند که در این موضوع را بررسی و برای آن مؤلفه‌های مختلفی استخراج کردند که می‌توان به پژوهش‌های اشرفی (۱۴۰۱)، فیضی، نداف و باباهادی (۱۴۰۰)، موسوی (۱۳۹۸)، ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹)، رنجبریان (۱۳۹۹)، پهلوان شریف و ملک‌پور (۱۳۹۹)، خانی و محمدی (۱۳۹۹)، رجیبی (۱۳۹۹) و محمد ظاهری (۱۳۹۹) اشاره کرد که از نظر مفاهیم به مؤلفه به‌دست آمده نزدیک است.

پرورش هر فرد برای ایفای نقش خود در جامعه اسلامی

سردار شهید قاسم سلیمانی در سخنرانی‌های خود به موضوع مهم و خاصی اشاره کرد که در بسیاری از آن در ابتدا خطاب به مسئولین و مدیران بود و بسیاری از آن خطاب به مردم و جوانان به منظور ایفای نقش خود در جامعه اسلامی بوده است. در تحلیل سخنان ایشان می‌توان گفت الگو بودن و رهبر بودن باید ویژگی بسیاری از جوانان جامعه باشد که چرا موقعیت کنونی کشور ایجاب می‌کند که جوانان

شایسته رهبر و الگو سایرین شوند تا توطئه‌های دشمن خنثی شود و جامعه پیشرفت کند. همچنین باید اظهار داشت تقویت نقش افراد در جامعه با استفاده از الگوها و اسوه‌های مقبول جامعه اسلامی می‌تواند راه رسیدن به اهداف نظام اسلامی را هموارتر کند. در هیچ یکی از پژوهش‌ها به طور خاص و ویژه به تربیت افراد برای ایفای نقش‌های خود در جامعه با توجه به مکتب حاج قاسم سلیمانی اشاره نشده است.

ابعاد تربیتی شخصیتی

بعد تربیتی شخصیتی یکی از ابعاد دیگر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی است که به درون افراد و پرورش و رشد فضایل اخلاقی اشاره دارد. اخلاص، ایثار، شجاعت و پیروی از اوامر ولی فقیه زمان با تکیه بر فرهنگ عاشورایی امام حسین (علیه‌السلام) و انگیزه خدمت در مسیر تشکیل حکومت جهانی امام زمان (عجل الله تعالی فرج الشریف)، از ویژگی‌های بازر سردار شهید حاج قاسم سلیمانی بود (موسوی، ۱۳۹۸). او با داشتن این ویژگی‌های شخصیتی همواره فروتنانه رفتار می‌کرد و درس‌های زیادی برای جوانان و مردم جامعه به جای گذاشت. مؤلفه پرورش ویژگی‌های شخصیتی نشان دهنده همین موضوع است که در ادامه آن را بررسی می‌کنیم.

پرورش ویژگی‌های شخصیتی

با بررسی و تحلیل سخنان سردار دل‌ها و بررسی میزان فراوانی تکرار این مؤلفه می‌توان گفت پرتکرارترین و پر عنوان‌ترین مؤلفه در سخنان‌های شهید سلیمانی توصیه و اشاره به پرورش و کسب فضیلت‌های اخلاقی و پرورش ویژگی‌های عالی شخصیتی است. او در تمام سخنان‌ها، ویژگی‌های بسیاری را از جمله: ترویج محبت، تن به ذلت ندادن، توجه به اراده به عنوان ابزار ساخت شخصیت، وفای به عهد، یاری و کمک کردن، شاد و سرزنده بودن، خود خواه و خود محور نبودن ... به عنوان فضیلت‌های اخلاقی معرفی و توصیه می‌کرد. این نشان دهنده آن است که از نظر سردار شهید کسب و پرورش ویژگی‌های عالی شخصیتی از مهم‌ترین وظایف جوانان و افراد جامعه اسلامی است به طوری که در تمام بیانات و حتی می‌توان گفت ایشان با تعریف کردن خاطرات و داستان سعی در گفتن نکات اخلاقی به شیوه‌ای جذاب و فراموش نشدنی برای جوانان و مجاهدین دارد. در نتیجه در تک تک کلمات او می‌توان درس‌های اخلاقی بسیاری را فراگرفت. او که خود سرمشق اخلاقی برای یک جامعه است فروتنانه سعی در پرورش اخلاقی و اشاعه اخلاقیات در جامعه اسلامی دارد. واقعیت این است که مرام و سیره حاج قاسم سلیمانی در جهاد و مبارزه هم مبتنی بر رعایت موازین اخلاقی و انسانی بود. او ابتدا خود به خط مقدم و معرکه خطر می‌رفت و سپس دیگران را دعوت به حضور می‌نمود. تواضع و برخورد کریمانه و بدون تکلف و تشریفات در سیره جهادی شهید سلیمانی امری نیست که قابل کتمان باشد و هرکسی که در رکاب این شهید به جهاد و مبارزه پرداخته است به این وجه از اخلاق ایشان اذعان دارد. رعایت حق الناس در موقعیت‌های حساس و پرخطر را خیلی‌ها توجیه و تأویل می‌کنند اما سردار سلیمانی در حساس‌ترین لحظات جنگ و جهاد هم به فکر حق الناس است (غلامی، ۱۳۹۹: ۳۷). در بیشتر پژوهش‌ها به تحلیل و توصیف ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی خود شهید پرداخته شده بود و به مؤلفه‌ای تحت این عنوان در هیچ یک از پژوهش‌ها اشاره نشده است.

ابعاد تربیتی سیاسی

شاید بتوان گفت مهم‌ترین بعد مکتب حاج قاسم سلیمانی ابعاد تربیتی سیاسی است چرا که ایشان نه تنها یک فرمانده نظامی خبره بودند بلکه یک رهبر کارزماتیک در صحنه جنگ و میان‌جهدیون بودند که به بسیاری از اهداف انقلاب اسلامی جامعه عمل پوشانند. همچنین در عرصه محور مقاومت توانستند سال‌ها منطقه را رهبری و مدیریت کنند و در جنگ علیه داعش بازوی کلیدی منطقه باشند. در این راستا مؤلفه‌های تربیت و پرورش روحیه انقلابی، پرورش در راستای توجه به رهبری انقلاب و جمهوری اسلامی، امام خمینی (ره) به عنوان اسوه تربیتی، دشمن‌شناسی و مبارزه در مقابل استکبار به عنوان یک اصل تربیتی، حفظ نظام اسلامی به عنوان یک وظیفه، توجه به نقش انقلاب به عنوان یک عامل تربیتی به عنوان مؤلفه‌های ابعاد تربیت سیاسی ایشان استخراج شده که در ادامه هر یک را به طور مفصل بررسی می‌کنیم.

تربیت و پرورش روحیه انقلابی

در سخنان شهید حاج قاسم سلیمانی روح یک انقلابی دیده می‌شود به طوری که در تک تک کلمات او و حتی در رفتار مقتدرانه و رهبری نظامی و قدرمند او با گوشت و پوست حس می‌شود. حاج قاسم گرایش سیاسی به چپ و راست نداشت، اصولگرا و اصلاح

طلب را تفاوتی قائل نبود، چرا که اعتقاد داشت، تنها جریان و حزب سیاسی باید حزب الله باشد که از ولی فقیه زمان تبعیت می‌کند. تبعیت کامل از ولایت فقیه از سوی جریان‌های سیاسی و مردم، آن‌ها را در جریان یک راه و خط قرار می‌داد، انقلابی بودن و حزب الهی عمل کردن نتیجه چنین دیدگاه و مکتبی است (موسوی، ۱۳۹۸). همچنین مقام معظم رهبری بر این نکته نیز تأکید می‌ورزد که شهید سلیمانی اهل حزب گرای نبوده، ولی بشدت انقلابی بود. شهید سلیمانی نرم افزار مقاومت بود و الگوی مبارزه را به ملت‌ها تعلیم کرد. ایشان هر جا که خطوط قرمز زیر پا گذاشته می‌شد، با شجاعت تمام به موضوعات ورود می‌کرد (مقیم، ۱۴۰۱). تمام این موارد حاکی از آن است که یکی از مؤلفه‌های مکتب شهید سلیمانی داشتن روحیه انقلابی است که می‌توان هم در رفتار و گفتار او مشاهده کرد و هم اینکه او جوانان و اهم جامعه نظام اسلامی را به داشتن روحیه انقلابی تشویق می‌کند. پژوهش‌هایی مانند موسوی (۱۳۹۸)، دهقانی و پاشایی هولاسو (۱۳۹۹)، رجبی (۱۳۹۹) و مقیمی (۱۴۰۱) به داشتن مؤلفه‌ای نزدیک به روحیه انقلابی اشاره داشته‌اند که بیشتر بر روی مبانی تفکر انقلابی و انقلابی‌گر ایشان در مکتب شهید سلیمانی تمرکز دارد.

پرورش در راستای توجه به رهبری انقلاب و جمهوری اسلامی

در جای جای سخنان سردار دل‌ها توجه، عشق و علاقه خاصی نسبت به رهبر عظیم و شأن انقلاب دیده می‌شود. یعنی از منظر سردار شهید ولایت‌پذیری و اعتقاد راسخ به امر ولایت فقیه، یک شریط مهم و اساسی کسانی است که می‌خواهند در جمهوری اسلامی مسئولیت بپذیرند و او خود با قبول و پذیرش این امر بر این نکته تأکید می‌کند و شکر گذار خدا می‌شود که بعد از رحلت امام خمینی (ره) در مسیر و راه عبد صالح خداوند، امام خامنه‌ای عزیز، رهبر انقلاب قرار گرفته است (وصیت نام شهید سلیمانی به نقل از ملکی راد، ۱۴۰۰: ۱۴۹). می‌توان گفت مؤلفه توجه به رهبری انقلاب و جمهوری اسلامی به عنوان یکی از مؤلفه‌های مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی است که عشق و توجه ایشان را در مکتب فکری ایشان به رهبری نشان می‌دهند. هیچ یک از پژوهش‌های پیشین به صورت مستقل مؤلفه‌ای در این رابطه ارائه نکرده‌اند و اکثر آنان فقط به موضوع ولایت مداری ایشان به عنوان مؤلفه مکتب سردار شهید پرداخته‌اند.

امام خمینی (ره) به عنوان اسوه تربیتی

سردار شهید به امام خمینی (ره) نه تنها به عنوان یک ولی فقیه بلکه به عنوان یک اسوه و رهبر بالاترین حد نهایی عشق و ارادت خالصانه را داشتند و در وصف ایشان در سخنرانی‌های خود همیشه به زیباترین کلمات اشاره کردند. عشق و توجه ایشان به رهبر انقلاب در همین جا ختم نمی‌شود به طوری که حتی در آخرین دست نوشته خود در وصیتنامه‌شان نیز از ایشان با عشق و علاقه‌ای خاص صحبت کردند. به طوری که فرمودند: «خداوند! تو را سپاس که مرا صلب به صلب، قرن به قرن، از صلبی به صلبی منتقل کردی و در زمانی اجازه ظهور و وجود دادی که امکان درک یکی از برجسته‌ترین اولیائت را که قرین و قریب معصومین است، عبد صالحت خمینی کبیر را درک کنم و سرباز رکاب او شوم. اگر توفیق صحابه رسول اعظمت محمد مصطفی را نداشتم و اگر بی‌بهره بودم از دوره مظلومیت علی بن ابی طالب و فرزندان معصوم و مظلومش، مرا در همان راهی قرار دادی که آنها در همان مسیر، جان خود را که جان جهان و خلقت بود، تقدیم کردند. (وصیتنامه سردار شهید حاج قاسم سلیمانی)». البته باید در نظر گرفت ایشان تربیت یافته همان مکتب عالی رهبر انقلاب امام خمینی (ره) بودند در نتیجه توجه ویژه ایشان به امام (ره) به عنوان یک اسوه و الگو دقیقاً یکی از مؤلفه‌های مکتب حاج قاسم سلیمانی است. در هیچ یک از پژوهش‌های پیشین مؤلفه‌ای مستقل توجه به امام خمینی (ره) به عنوان اسوه یا همسو و یا قرابت با آن استخراج نشده است.

دشمن‌شناسی و مبارزه در مقابل استکبار به عنوان یک اصل تربیتی

سردار شهید در بسیاری از سخنرانی‌های خود و حتی در وصیتنامه خود به شناختن دشمن و مبارزه با استکبار و غرب اشاره کرده است. در مکتب فکری او می‌توان گفت مبارزه با آمریکا یک اصل است و او بر مبارزه با استکبار و طاغوت را همراه تأکید می‌کرده و خودش به عنوان یک فرمانده مقتدر و کاریزماتیک در صف اول حمله به دشمن حتی تا لحظه شهادت حضور داشته است. می‌توان گفت شهید حاج قاسم سلیمانی در نظام جمهوری اسلامی به واقع نماد بارز و کامل امنیت نظامی و دفاعی است. حضور مقتدرانه، متفکرانه و جسورانه این شهید در معادلات امنیتی و دفاعی منطقه، بسیاری از طرح‌های ضد امنیتی دشمنان جمهوری اسلامی را در نطفه خفه

می‌کرد. حضور او در مناقشه فلسطین و لبنان و مبارزه با رژیم صهیونیستی باعث شد رژیمی که روزی شعار نیل تا فرات را سرم یداد به دور خود دیوار بکشد و برای امنیت خود دست‌گذاری به این طرف و آن طرف داشته باشد. مدیریت پروژه داعش، شکست طرح‌های امریکا در منطقه، حفظ سوریه به عنوان خط مقدم جبهه مقاومت و تبدیل جریان‌های مردمی و اسلامی در عراق به یک نیروی فعال در معادلات عراق از شاه کارهای امنیتی شهید سلیمانی است (غلامی، ۱۳۹۹). شناختن دشمن و مبارزه با استکبار یکی از مؤلفه‌های مهم مکتب حاج قاسم سلیمانی است که پژوهش‌های دیگری نیز مانند: **دهقانی پور و پاشایی هولاسو (۱۳۹۹)**، **رجبی (۱۳۹۹)**، **رنجبریان (۱۳۹۹)**، **غلامی (۱۳۹۹)**، **ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹)**، **مهديه (۱۳۹۹)**، **خانی و محمدی (۱۳۹۹)** به آن اشاره دارند و آن را به عنوان مؤلفه مکتب ایشان تأیید می‌کنند.

حفظ نظام اسلامی به عنوان یک وظیفه

سردار سلیمانی همواره بر این امر معتقد بودند که جمهوری اسلامی دژ مستحکم امت اسلامی است و اگر آسیبی به این دژ وارد شود، قطعاً موجب خسارت به اسلام و امت اسلامی خواهد شد. ایشان این هشدار را بارها به امت اسلامی، مراجع و مردم گوشزد کردند. ایشان جمهوری اسلامی را مظهر همه قدرت اسلام می‌دانند که خدشه وارد شدن بر آن را مساوی با سیلی خوردن همه عالم اسلامی است. با این مقدمه ایشان دفاع از جمهوری اسلامی ایران را دفاع از اسلام دانسته و آن را تفسیر بیان حضرت امام از «واجب واجبات خواندن حفظ نظام» دانسته‌اند، زیرا با آسیب دیدن ایران، اسلام و مؤلفه‌های اسلامی آسیب می‌بیند (فیضی، **نداف و باباهادی، (۱۴۰۰)**). از آن طرف ایشان به ولایت مداری ولایت فقیه پایبند و ولایت مداری را یک اصل برای مردم جامعه و کشور می‌دانستند. سردار شهید به حفظ نظام اسلامی و ولایت فقیه همواره تأکید داشته است و یکی از مؤلفه‌های مهم مکتب این اسوه انقلاب، حفظ نظام اسلامی به عنوان یک وظیفه است که بر دوش همگان افراد جامعه وجود دارد. پژوهش‌های اشرفی (۱۴۰۱) و فیضی، **نداف و باباهادی (۱۴۰۰)** به طور ویژه بر روی ولایت مداری و مکتب حاج قاسم سلیمانی تمرکز داشتند و به عنوان یک موضوع مستقل آن را بررسی کرده‌اند. اما پژوهش‌هایی مانند **عباس‌زاده (۱۳۹۹)**، **رنجبریان (۱۳۹۹)**، **رجبی (۱۳۹۹)**، **غلامی (۱۳۹۹)**، **محمد ظاهری (۱۳۹۹)**، **موسوی (۱۳۹۸)** و **خانی و محمدی (۱۳۹۹)** مؤلفه‌های به عنوان ولایت مداری یا اتقاد به نظام اسلامی در مکتب حاج قاسم سلیمانی ارائه دادند که قرابت نزدیکی دارند.

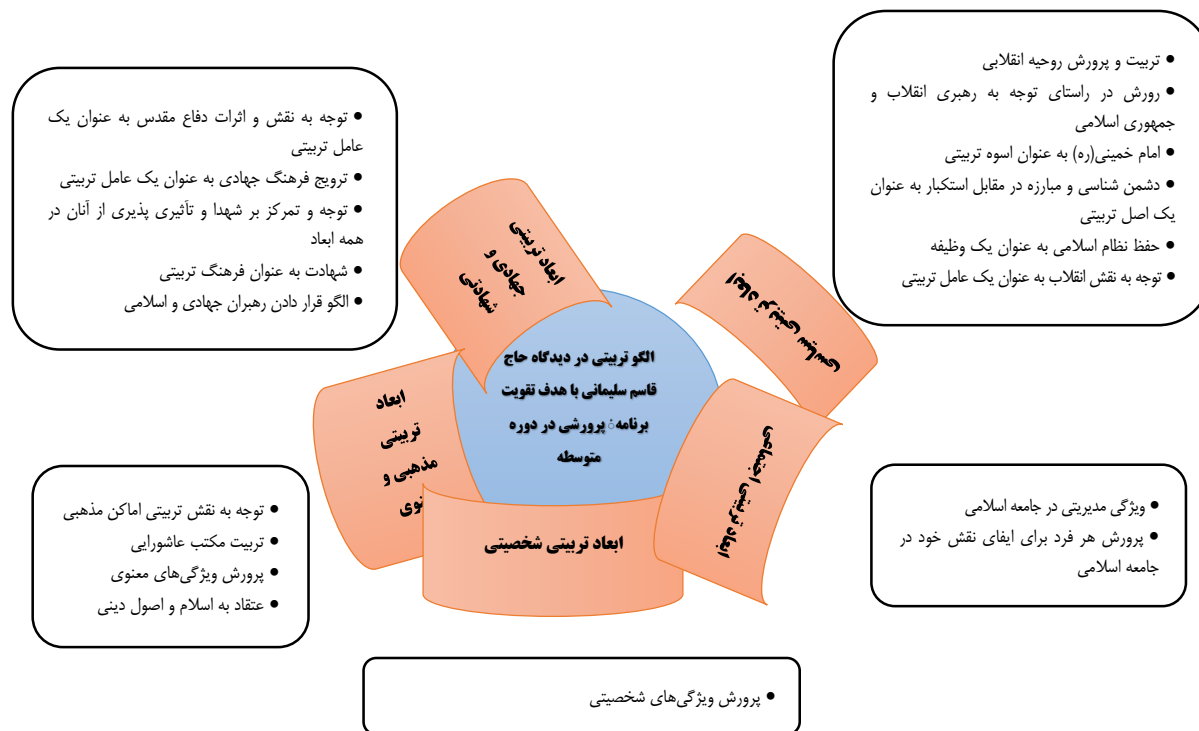
- توجه به نقش انقلاب به عنوان یک عامل تربیتی

سردار شهید قاسم سلیمانی توجه ویژه‌ای به انقلاب و نقش آن در زندگی مردم و جامعه امروزی داشت. در واقع از اکثر سخنان ایشان می‌توان دریافت که هنر انقلاب اسلامی این بوده که توانسته است ملیت‌ها و ادیان مختلف به خصوص مسلمانان و به ویژه شیعیان را در قالب مدافعان حرم اهل بیت علیهم السلام متجمع کرده و لشکری از نیروهای بانگیزه مسلمان را تشکیل و در دفاع از کبان اسلام تسلیح و تجهیز نماید و به این وسیله امنیت خود و کشورهای منطقه را که در حوزه جهان اسلام قرار دارند، تأمین کرده و اراده زورگویی را از مستکبران جهان بگیرد (**موسوی، (۱۳۹۸)**). از سخنان سردار دل‌ها می‌توان دریافت که انقلاب اسلامی ایران در عرصه عمل نشان داد که هزینه استقلال، عزت و شرافت ملی هرچقدر باشد، می‌پردازد (**محمد مصیری، (۱۳۹۹)**). مؤلفه توجه به نقش انقلاب در جامعه و به عنوان یک الگوی تربیتی یکی از دیگر مؤلفه‌های مهم مکتب سردار شهید حاج قاسم سلیمانی است، اما در هیچ یک پژوهش‌ها و تحقیقات پیشین به مؤلفه‌ای به این نام و یا حتی مفهوم اشاره‌ای نشده است.

چه الگویی تربیتی با هدف تقویت برنامه پرورشی در دوره متوسطه را می‌توان براساس دیدگاه حاج قاسم و مؤلفه‌ها ارائه داد؟

با بررسی و تحلیل مؤلفه‌های به‌دست آمده و در نهایت ابعاد استخراج شده می‌توان یک الگو تربیتی با هدف تقویت برنامه پرورشی ارائه کرد. چرا که سردار دل‌ها، تربیت شده انقلاب و رهبر کبیر آن و مخلص مکتب اسلام بودند. ایشان هم در گفتار و رفتار یک پیوستگی و انسجامی رفتاری و مکتبی داشتند که حتی در نگاه رهبر عظیم شأن کشور، امام خامنه‌ای به مانند یک مکتب و الگو هستند که باید از آن استفاده کرد. به خصوص دانش آموزان دوره متوسطه که در سن خاصی به سر می‌برند و تحت تأثیر موضوعات و محتوای فضای اینترنت و شبکه‌های اجتماعی هستند به طوری که بسیاری از آن الگو خود را از افراد مشهور و هنرمندان انتخاب می‌کنند که بسی از نظر

اخلاقی و رفتاری در فضای نامناسبی قرار دارند. در نتیجه وظیفه متخصصان است که با تدوین برنامه‌های حرفه‌ای در دروسی مانند پرورشی بتوانند جوانان را به الگوهای بومی و قهرمانان ملی کشور مانند سردار شهید قاس سلیمانی سوق دهند. در نتیجه در این راستا الگو نهایی ارائه شده با هدف تقویت برنامه پرورشی دوره متوسطه براساس دیدگاه حاج قاسم سلیمانی در شکل (۲) قابل مشاهده است.

شکل ۲. الگو تربیتی از دیدگاه حاج قاسم سلیمانی در راستای تقویت برنامه پرورشی دوره متوسطه

درجه تناسب الگوی ارائه شده از دیدگاه متخصصان چه مقدار است؟

پژوهش کیفی، خاصیت رفت و برگشتی دارد و خود اصلاح است. داده‌ها مرتباً بازبینی می‌شوند و تناسب داده‌ها و کار تحلیل مفهومی و تفسیر به صورت مستمر نظارت و ممیزی می‌شوند. همچنین پژوهش باید از نظر صحت توسط کسانی که اصول و مبانی موضوع مورد بحث را می‌شناسند بررسی و تحلیل شود تا اعتبار آن مورد تأیید قرار گیرد. استفاده از خبرگان فرایند رایجی برای ارزیابی و کنترل کیفیت تحلیل‌های مضمون است. در نتیجه برای بررسی روایی پژوهش از ۱۰ نفر از خبرگان حوزه علوم تربیتی، علوم سیاسی و مدیریت آموزشی به روش نمونه گیری هدفمند برای بررسی صحت کد گذاری‌ها و مضامین به‌دست آمده استفاده شده است. ضمن اینکه پژوهش نیز زیر نظر استاد راهنما و مشاور به‌عنوان هدایتگر تحقیق صورت گرفته است که خود ایشان نیز مبنایی برای ارزیابی و روایی تحقیق هستند. تمام متخصصین مؤلفه‌ها و ابعاد این الگو را تأیید و آن را متناسب با موضوع دانستند. در نهایت الگو تربیتی برگرفته از دیدگاه حاج قاسم سلیمانی برای تقویت برنامه پرورشی دوره متوسطه تأیید شد.

جمع‌بندی

داشتن اسوه و الگو برای نوجوانان و جوانان امروز دغدغه‌ای است که باید در نظام آموزشی کشور به آن پرداخته شود. چرا که غفلت از این موضوع می‌تواند عرصه را برای غرب و وارد کردن الگوهای غربی و استکباری برای جوانان ایران باز بگذارد. زمانی که به عنوان متخصصین و مسئولان آموزشی کشور میدان آموزش را برای دشمنان و مستکبرین باز بگذاریم، شاهد تهاجم فرهنگی به شکل‌های نامحسوسی هستیم که اگر کار از کار بگذارد دیگر راهی برای جبران آن وجود ندارد. نوجوانان و جوانان امروز به دنبال الگویی هستند تا سبک زندگی او را دنبال

کنند، مانند او باشند، مانند او فکر کنند و زندگی او را پیش ببرند. داشتن الگوهای بومی و اسلامی می‌تواند همانا مأموریت آموزش و پرورش را در سند تحول نظام آموزشی کشور به سرانجام برساند. برای انتخاب و تقویت این الگوهای بومی باید کسانی انتخاب شوند که از قهرمانان ملی هستند و حس وطن پرستی را در آن بیدار کرده و اخلاق و معنویت را بدون فشار و زور در آنان پرورش دهد. جوانان باید از روی عشق و علاقه آنان را دنبال کنند. در این راستا درس پرورشی و زمانی که نوجوانان در این درس می‌گذارند می‌تواند فضایی برای معرفی و تقویت الگوهای اسلامی فراهم کند. اما باید به یک نکته خیلی مهم توجه کرد و آن این است که محتوا تدریس شده بسیار حائز اهمیت است و الگو انتخاب شده باید حداکثر جذابیت را برای نسل امروز که نسل تکنولوژی هستند داشته باشد. یکی از این الگوها همانا سردار دل‌ها، شهید سپهبد حاج قاسم سلیمانی است که نه تنها به عنوان یک بسیجی و فرمانده نظامی کارهای بزرگی در دنیا و جهان اسلام انجام داد بلکه به عنوان یک رهبر و یک مؤمن با اخلاص با خصوصیات رفتاری و اخلاقی منحصر به فرد، محور مقاومت را ایجاد و اهداف رهبر انقلاب کبیر را در منطقه به سرانجام رساند. همان طور که رهبر عظیم شأن انقلاب درباره ایشان می‌فرماید که: «او نمونه برجسته‌ای از تربیت‌شدگان اسلام و مکتب امام خمینی بود. (۹۸/۱۰/۱۳)» و همچنین «سردار شهید عزیز را با چشم یک مکتب، یک راه، یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم. (۹۸/۱۰/۲۷)». در نتیجه ایشان یک مکتب و یک اسوه برای نسل آینده ایران زمین بودند و هستند به طوری که حتی با شهادت ایشان درهای جدیدی از مکتب سردار دل‌ها به روی همگان باز شده است. در نتیجه این وظیفه متخصصین و مسئولین در حیطه آموزش و پرورش است که الگوهای ایجاد کند که به وسیله آن بتوان محتوای درسی برای آموزش به جوانان برای دنیای آینده ایجاد کرد.

تقدیر و تشکر

بدینوسیله از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان به خاطر حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- ابراهیمی هرستانی، اصغر (۱۳۹۹). طراحی الگوی برنامه درسی تربیت انقلابی دانش آموزان جهت تربیت مدیران جهادی تمدن ساز. *سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی*، (مقالات دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب). ۳۱-۱.
- اسلامی، فاطمه؛ صاحبی هرنیدی، زهرا و شبانی، مظاهر (۱۴۰۰). تحلیل مؤلفه‌های شناسایی شده مدیریت تربیتی بر پایه مکتب شهید سلیمانی با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *همایش ملی آموزه‌های تربیتی در مکتب شهید سلیمانی*، دانشگاه فرهنگیان، کرمان.
- اسکندری، حسین (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین میزان فعالیت‌های پرورشی مدارس و ابعاد هویتی دانش‌آموزان. *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*، ۸(۲۵)، ۱۱۴-۱۳۷.
- اشرفی، اکبر (۱۴۰۱). جایگاه ولایت در مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی. *فصلنامه مشرق موعود*، ۱۶(۶۱)، ۲۰۱-۲۳۶.
- اصلانی، طاهر و فرجی، رباب (۱۳۹۵). پایبندی مذهبی و سلامت روانی دانش‌آموزان: بررسی نقش معلم و فعالیت‌های پرورشی- فرهنگی مدرسه. *همایش ملی روانشناسی مدرسه*، <https://sid.ir/paper/854569/fa>.
- امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸). برگرفته از وبسایت دفتر نشر و حفظ آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای: <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index>.
- امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷). برگرفته از وبسایت دفتر نشر و حفظ آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای: <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index>.
- امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷). بیانیه گام دوم انقلاب، برگرفته از وبسایت دفتر نشر و حفظ آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>.
- امیدی، لیلا (۱۳۹۸). مهم‌ترین ویژگی‌های اخلاقی شهید سلیمانی از زبان هم‌رزمش. خبرگزاری ایسنا. (۱۳۹۸/۱۰/۱۴)، <https://www.isna.ir/xdF2fq>.
- امیری، جهاندار (۱۴۰۰). اصول تربیتی در آموزه‌های مکتب شهید سلیمانی. *همایش ملی آموزه‌های تربیتی در مکتب شهید سلیمانی*، دانشگاه فرهنگیان، کرمان.
- پهلوان شریف، محمدمامین و ملک پور، هادی (۱۳۹۹). طراحی الگوی توسعه سرمایه انسانی در مکتب شهید قاسم سلیمانی. *دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی: مکتب شهید سلیمانی؛ الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن ساز*، تهران، <https://civilica.com/doc/1159701>.
- تاجور، آذر؛ پورطهماسی، سیاوش و حسینی، امین (۱۳۸۷). نقش آموزش و پرورش در نهادینه کردن فرهنگ ایثار و شهادت. *مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت*، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- تقوی، سید محمدرضا (۱۳۹۰). نظریه پردازش، پذیرش و پرورش دین: رویکردی نرم برای انتقال فرهنگ ایثار و شهادت. *فصلنامه تربیت اسلامی*، ۶(۱۲)، ۱۰۳-۷۵.

جنت بوداغی، اسدالله (۱۴۰۰). اصول تربیتی در آموزه‌های مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی. همایش ملی آموزه‌های تربیتی در مکتب شهید سلیمانی، دانشگاه فرهنگیان، کرمان. حسن‌زاده، نعمت؛ اسماعیلی شاد، بهرنگ و سلیمان‌پور عمران، محبوبه (۱۳۹۷). تأثیر برنامه‌های پرورشی بر جامعه‌پذیری دانش‌آموزان دوره ابتدایی. *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ۶، ۶۹-۷۸.

حیدری خورمیزی، سیدمحمد و شوشتری، مهدی. (۱۳۹۹). «مؤلفه‌های فقه تربیتی مکتب شهید سلیمانی». سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی. (مقالات دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب).

خانی، علی و محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۹). بازشناسی مؤلفه‌های مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر بیانات امام‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی). *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*، سال ۲۳، شماره ۸۶، ۳۷-۶.

دانایی فرد، حسن و اسلامی، آذر (۱۳۹۰). کاربرد استراتژی پژوهشی نظریه داده‌بنیاد در عمل، ساخت نظریه بین‌فناوتی سازمانی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع). دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه امام حسین (ع). (۱۴۰۰). نطق سلیمان (مجموعه سخنان‌های محوربندی شده سپهبد شهید قاسم سلیمانی). چاپ چهارم. نشر دانشگاه امام حسین (ع). تهران.

دهدشتی شاهرخ، زهره (۱۳۹۹). روش‌ها و تکنیک‌های تحقیق در علوم انسانی. نشر بازرگانی، تهران. چاپ اول.

دهقانی پوده، حسین و پاشایی هولاسو، امین (۱۳۹۹). تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی. *فصلنامه مدیریت اسلامی*، ۲۸(۲)، ۱۳-۳۷.

راهداری ده ایچی، رقیه و جلالی، ابراهیم (۱۴۰۱). مقایسه سبک تربیتی و الگوپذیری از شهدا در جوانان آشنا با رفتار و سیره شهدا و نا آشنا در شهرستان دزفول. *پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، سال پنجم، شماره ۵۰.

رجبی، محمد (۱۳۹۹). شاخصه‌های مکتب شهید سلیمانی در اندیشه آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی). *فصلنامه علمی، بصیرت و تربیت اسلامی*، ۱۱۷(۵۵)، ۳۱-۵۶. رنجبریان، رسول (۱۳۹۹). طراحی الگوی مکتب شهید سپهبد قاسم سلیمانی (با تأکید بر الگوی تربیت‌کننده مدیران جهادی تمدن‌ساز در جمهوری اسلامی ایران). سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، ۲(مقالات دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب)، ۱-۳۲.

رسولی شورکی، زهرا (۱۳۹۳). نقش مسجد در تربیت دینی کودکان و نوجوانان. پایگاه تخصصی مسجد.

سعادت نژاد، اسماعیل (۱۳۹۹). شاخص‌های فرهنگی در مکتب شهید سلیمانی. گرفته‌شده در دی‌ماه ۱۳۹۹ از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمان.

شفیعی ایپوروری، نعیمه و منگالی، زهرا (۱۳۹۳). بازآفرینی: شهدا الگوهای تربیت یافته دینی و اخلاقی برای جوان امروز. همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران-۱۳۹۳.

شهبازی سلطانی، محمد و صلواتیان، سیوش (۱۳۹۶). شناسایی ویژگی‌های معرف مدیر جهادی به روش فراترکیب. *فصلنامه مدیریت اسلامی*، سال بیست و پنجم، شماره ۱، ۱۹۹-۲۳۰.

شعبانی سارویی، رمضان (۱۳۹۴). «طراحی و تدوین الگوی فرهنگ دفاع مقدس». مطالعات ملی، ۱۶(۳) (۶۳)، ۴۵-۶۲. <https://sid.ir/paper/483024/fa>

شیرازی نژادهاشمی، سالار (۱۳۹۶). بررسی نقش اماکن مذهبی در پیشرفت اجتماعی. یازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت، تهران. <https://civilica.com/doc/742572>. ظهوریان، محمدعلی (۱۳۹۹). اصول مکتب شهید سلیمانی در چهارده روایت. دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی: مکتب شهید سلیمانی الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز، دانشگاه جامع امام حسین، تهران، ۲۲-۱.

عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۱). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. *نشریه اندیشه مدیریت راهبردی*، ۵(۲)، ۱۵۱.

عباس‌زاده، روح‌اله (۱۳۹۹). مؤلفه‌های تربیتی مکتب شهید سلیمانی. سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، (مقالات دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب)، ۱-۲۲.

غلامی، نجفعلی (۱۳۹۹). تحلیل امنیت در مکتب شهید سلیمانی. *فصلنامه تخصصی حکمرانی متعالی*، ۱(۱)، ۳۳-۴۸.

فیضی، رضا؛ ندافان، مسعود و باباهادی، محمد باقر (۱۴۰۰). واکاوی مؤلفه‌های مکتب شهید سردار سلیمانی. *مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس*، ت. ۱، ۱۴۰۰/۲۸.

قرباغی، میثم و ازگلی، محمد (۱۳۹۹). واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار. *مدیریت اسلامی*، ۲۸(۴)، ۱۱۳-۱۳۹.

کاوند، ندا و جابر انصاری، محمدرضا (۱۴۰۰). تبیین و واکاوی ابعاد تربیتی مکتب شهید سلیمانی. همایش ملی آموزه‌های تربیتی در مکتب شهید سلیمانی، دانشگاه فرهنگیان، کرمان.

کاظمی، علی‌رضا (۱۴۰۰). مکتب سردار سلیمانی بالاترین موقعیت تربیتی برای نسل جدید است. <https://www.irna.ir/news/84493943>

- کریمی، سیدعبدالمجید (۱۳۹۹). رفیق خوشبخت ما. مشهد: انتشارات زائر رضوی.
- کیلانی، ماجد عرسان (۱۳۸۹). فلسفه تربیت اسلامی. ترجمه بهروز رفیعی. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی. قم.
- لطیفی میثم (۱۳۹۹). روش موردکاوی به مثابه الگوی آموزش دلالت‌هایی برای تبیین مکتب شهید سلیمانی. مدیریت اسلامی، ۲۸(۴)، ۹-۳۲.
- محمدی مصیری، علی (۱۳۹۹). شهادت سپهبد قاسم سلیمانی بازتولید امنیت هستی شناختی انقلاب اسلامی ایران.
- محمدظاهری، محمد (۱۳۹۹). ارائه الگوی مدیریتی در تراز انقلاب برای مدیران عالی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر سبک مدیریتی شهید سپهبد قاسم سلیمانی. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۸(۱)، ۲۱-۴۶.
- مردانی نوکنده، محمدحسین (۱۳۹۰). نقش فرهنگ شهادت در شکل دهی به هویت جوان ایرانی. همایش ملی فرهنگ /بنا و شهادت، قم.
- ملکی راد، محمود (۱۴۰۰). کارکرد معرفتی و ارزشی فرهنگ انتظار در تعمیق راهبرد مقاومت با تأکید بر مکتب شهید سلیمانی. جامعه مهدوی، ۲(شماره ۲(پیاپی ۴))، ۱۲۵-۱۵۶.
- مقیم، سید محمد (۱۳۹۸). سخن سردبیر (مدیریت بر مبنای اخلاص؛ جوهره مکتب شهید سلیمانی). فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۷(۳)، ۵-۱۲.
- مهديه، امید (۱۳۹۹). ویژگی‌های رفتاری، مکتبی و دستاوردهای سردار سلیمانی. سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، ۲(مقالات دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب)، ۱-۱۷.
- موسوی، سید محمد (۱۳۹۸). مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی در دفاع از حریم اهل بیت. فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی، ۸(۱)، ۷۵-۱۰۰.
- موسوی، فرانک (۱۴۰۱). بازنمایی ابعاد و مؤلفه‌های مدیریت شهید سلیمانی به منظور دستیابی به مدل عملیاتی مدیریت اسلامی. مطالعات مدیریت بر آموزش انتظامی، ۱۵(۵۷) (پیاپی ۵۷)، ۳۹-۶.
- نوری، یوسف (۱۴۰۰). مکتب شهید سلیمانی باید جزو برنامه‌های درسی دانش‌آموزان باشد. ایرنا.
- نیک طبعی، صدیقه و نصیری پور، راضیه (۱۴۰۰). الگوپذیری از مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی در مبانی و اصول تربیت دینی فرزندان. همایش ملی آموزه‌های تربیتی در مکتب شهید سلیمانی، دانشگاه فرهنگیان، کرمان.
- هاشمی، شهناز (۱۳۹۳). بررسی نقش رسانه در نظام تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش: تأکید بر ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای. رسانه، ۲۵(۴)، ۱۸-۵.

References

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706qp0630a>.

تقديم نموذج تربوي مبني على الأبعاد والمقومات التربوية في نظر الحاج قاسم سليمان يهدف تعزيز البرنامج التربوي في المرحلة الثانوية

موزجان شريفزاده*

ويدا انديشمند**

معلومات المادة	خلاصة
نوع المقال: مقال بحثي	إن تعليم طلاب وأطفال هذه الأرض مهمة جدية وضعها القائد العظيم للثورة على أكفاننا من أجل تنشئة الجيل القادم من حمة ومؤيدي الثورة الإسلامية في المجتمع وفي هذا الصدد، يمكن استخدام برنامج التعليم في المدارس كرافعة لتعزيز الجوانب الأخلاقية والإسلامية والروحية لدى الطلاب إحدى أهم الاستراتيجيات هي استخدام قذوة محلية ووطنية كبطل الشهيد الجنرال قاسم سليمان، الذي لم يكن مقاتلاً ومحارباً وقائداً ومديراً فحسب، بل كان أيضاً بطلاً عابراً للحدود كانت مدرسته وفكره مدرسة الإسلام ونتيجة لذلك يقدم هذا البحث نموذجاً تربوياً يقوم على الأبعاد والمكونات التربوية في نظر الحاج قاسم سليمان يهدف تعزيز البرنامج التربوي في المرحلة الثانوية هذا البحث من النوع النوعي وتم إجراؤه بطريقة نوعية في شكل نموذج تفسيري وكان المجتمع الإحصائي وعينة هذا البحث هي كافة سكرانيات الشهيد الحاج قاسم سليمان والتي بلغت أكثر من ٢٢ سكراني ومخطوطات، وتم جمع البيانات بطريقة المكتبة والوثائق كما تم تحليل البيانات باستخدام أسلوب التحليل الموضوعي وبعد تحليل البيانات واستخراج المحاور المطلوبة تم استخراج ٢٠٣ محاور أساسية واستخراج ١٨ موضوعات منظمة من خلال تصنيف وتحليل المحاور، وأخيراً تم الحصول على ٥ محاور شاملة تم عرضها حسب أبعاد ومكونات مدرسة سردار الحاج قاسم سليمان تحت نموذج.
الكلمات الرئيسية: الحاج قاسم سليمان، مدرسة درس تعليمي، مدرسة ثانوية، مدرسة تعليمية.	
تاريخ الاستلام: ٢٨ ربيع الثاني ١٤٤٥ تاريخ المراجعة: ١٤ رجب ١٤٤٥ تاريخ القبول: ٨ شوال ١٤٤٥ تاريخ النشر على الإنترنت: ٦ ربيع الأول ١٤٤٦	
	

* إقتباس: شريفزاده، موزجان و انديشمند، ويدا (١٤٠٣). تقديم نموذج تربوي مبني على الأبعاد والمقومات التربوية في نظر الحاج قاسم سليمان يهدف تعزيز البرنامج التربوي في المرحلة

الثانوية. مجلة مدرسة الحاج قاسم سليمان التعليمية، (١)، ١١-٣٨.

الناشر: جامعة الشهيد باهنر كرمان

DOI: 10.22103/mhq.2024.22509.1003

©The Author(s)

* مؤلف مراسل، طالب دكتوراه في قسم علم النفس، فرع كرمان، جامعة آزاد الإسلامية، كرمان، إيران. بريد إلكتروني: mozhgansharifzadeh123@gmail.com

** أستاذ مساعد، قسم علم النفس، فرع كرمان، جامعة آزاد الإسلامية، كرمان، إيران. بريد إلكتروني: vidaandishmand@gmail.com